

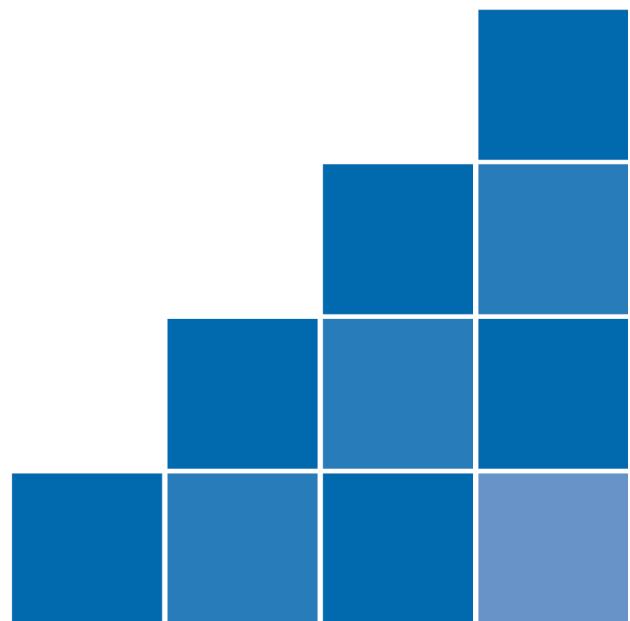

Veiligheid in het onderwijs

Verslag van een literatuurstudie

Daniëlle van Helvoirt
Ed Smeets

Februari 2022

Projectnummer: K2022016

© 2022 KBA Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van KBA Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
1.1	Achtergrond en doel van het onderzoek	1
1.2	Thema's waarop het onderzoek zich richt	1
1.3	Onderzoeksopzet	2
2	Resultaten	3
2.1	Hoe vaak komen onveilige situaties voor	3
2.2	Kenmerken van onveilige situaties	13
2.3	Vorm en mate van monitoring die scholen en instellingen toepassen	16
2.4	Kennis van effectieve preventiemaatregelen om onveilige situaties tegen te gaan	19
2.5	Kennis in het onderwijsveld van het thema veiligheid	20
2.6	Preventiemaatregelen in het onderwijsveld	21
2.7	Gevolgen van veiligheidsproblematiek	23
3	Conclusies en witte vlekken	25
3.1	Hoe vaak komen onveilige situaties voor	25
3.2	Kenmerken van onveilige situaties	25
3.3	Vorm en mate van monitoring die scholen en instellingen toepassen	26
3.4	Kennis van effectieve preventiemaatregelen om onveilige situaties tegen te gaan	27
3.5	Kennis in het onderwijsveld van het thema veiligheid	27
3.6	Preventiemaatregelen in het onderwijsveld	27
3.7	Gevolgen van veiligheidsproblematiek	28
	Literatuur	29

1 Inleiding

1.1 Achtergrond en doel van het onderzoek

De Inspectie van het Onderwijs (IvHO) heeft een aantal thema's geselecteerd waaraan de komende jaren mogelijk speciale aandacht wordt besteed in het kader van de onderzoeksprogrammering van de IvHO waaraan momenteel wordt gewerkt. Deze onderzoeksprogrammering dient bij te dragen aan het beschrijven van een dekkend en samenhangend beeld van het functioneren van het onderwijsstelsel in Nederland. Eén van die thema's is Veiligheid in het onderwijs. De IvHO heeft KBA Nijmegen opdracht gegeven een literatuurstudie uit te voeren die op dit thema is gericht.

In de beschrijving van de opdracht geeft de IvHO aan dat de literatuurstudie inzicht moet geven in de geldende wetenschappelijke en beleidsgerichte onderwijsinhoudelijke kennis en inzichten op dit thema. Tevens dient de literatuurstudie zogeheten witte vlekken binnen het thema te specificeren. Het is van belang dat duidelijk wordt welke aspecten van het thema nog niet zijn onderzocht of waarop geen eenduidig antwoord beschikbaar is, terwijl dit wel gewenst is.

1.2 Thema's waarop het onderzoek zich richt

Het thema waarop de literatuurstudie betrekking heeft, is veiligheid in het onderwijs. Veiligheid is een veelomvattend begrip. Dit thema omvat de subthema's sociale veiligheid, fysieke veiligheid en informatiebeveiliging (of cybersecurity). Fysieke veiligheid betreft de veiligheid van de leer- en leefomgeving (bijv. het voorkomen van gevaarlijke situaties, een adequate werkplek). Sociale veiligheid betreft de manier waarop men met elkaar omgaat (Reitsma & Mulder, 2011).¹

De IvHO heeft een themabeschrijving opgesteld waarin zeven facetten worden onderscheiden die in de studie aan bod dienen te komen:

- 1) Kennis over hoe vaak het voorkomt dat er onveilige situaties zijn voor leerlingen/studenten en docenten, zowel de ervaren veiligheid als daadwerkelijke incidenten.
- 2) Kennis over de kenmerken van onveilige situaties, bijv. soort situatie, locatie (school, thuis, online, net buiten het schoolplein, ect.), slachtofferprofiel, daderprofiel (relatie tot slachtoffer, achtergrondkenmerken) of "schoolprofiel" (zijn er schoolverschillen?).
- 3) Kennis over de vorm en mate van monitoring die scholen en instellingen toepassen om veiligheid bij hun leerlingen/studenten en personeel in kaart te brengen.
- 4) Kennis over effectieve preventiemaatregelen om onveilige situaties het beste tegen te gaan.
- 5) Kennis over de huidige stand van zaken van de kennis in het onderwijsveld op dit terrein, zowel bij docenten, schoolleiders als bestuurders, zowel qua regelgeving als qua effectieve preventiemaatregelen. Bijv. kennis over meldplicht, kennis over effectieve preventie.
- 6) Kennis over de huidige preventiemaatregelen en de praktijk van de preventiemaatregelen die er bestaan in het onderwijsveld, zowel bij docenten, schoolleiders als bestuurders (bijv. op het gebied van veiligheidsbeleid, protocollen, gebruik van meldplicht, verplichte VOG).

---

¹ Zie ook www.veiligheid.nl

- 7) Kennis over de gevolgen van veiligheidsproblematiek voor leerling/student en docent (bijv. beïnvloeding van relatie met leerproces, prestaties, vsv).

1.3 Onderzoeksopzet

De literatuurstudie richt zich zowel op wetenschappelijke literatuur als op beleidsmatige studies. Het gaat er hierbij in de eerste plaats om een beeld van de stand van zaken en 'witte vlekken' in Nederland te krijgen. Daarnaast wordt ook aandacht geschonken aan internationale wetenschappelijke literatuur, met name om inzicht te krijgen in de stand van het wetenschappelijk onderzoek op het desbetreffende thema en op 'witte vlekken' die er in het buitenland zijn. Doelgroepen van het onderzoek zijn leerlingen, leraren, schoolleiders en -bestuurders en onderwijsondersteunend personeel in alle onderwijssectoren.

De literatuurstudie is gestart met een literatuursearch. Via zoekmachines zoals Google Scholar is naar relevante literatuur gezocht. Dit is gebeurd aan de hand van een lijst met zoektermen die is opgesteld op basis van de vastgestelde (sub)thema's. Voorbeelden van zoektermen zijn: veiligheid / sociale veiligheid, pesten, geweld + onderwijs / school (en de Engelstalige equivalenten hiervan); informatiebeveiliging + onderwijs / school; cybersecurity + education / school.

Daarnaast is via websites van instanties zoals NRO, NJI, Onderwijsraad, CPB, SCP en Kennisnet gericht gezocht naar relevante publicaties en informatie. De aldus verzamelde literatuur is aangevuld met relevante publicaties waarnaar wordt verwezen in de referenties van de gevonden artikelen en rapporten. De gevonden literatuur is beoordeeld op relevantie en geanalyseerd aan de hand van de lijst met facetten die aan bod dienden te komen. Per publicatie en per facet zijn relevante informatie en uitkomsten samengevat en eventuele thema's voor verder onderzoek ('witte vlekken') geïdentificeerd.

2 Resultaten

2.1 Hoe vaak komen onveilige situaties voor

In het primair (speciaal) onderwijs en het voortgezet (speciaal) onderwijs wordt tweejaarlijks een veiligheidsmonitor gehouden. De laatste beschikbare versie hiervan is in 2018 uitgekomen (Nelen, et al., 2018). In deze monitor worden leidinggevenden, personeelsleden en leerlingen bevraagd over hun ervaringen met veiligheid op school. Sinds 2020 wordt deze monitor uitgevoerd door ResearchNed. In 2020 is er echter geen rapportage opgeleverd, omdat de meting plaatsvond tijdens de coronapandemie. In 2021 heeft er wél dataverzameling plaatsgevonden, het rapport hierover is momenteel in behandeling bij het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. De verwachting is dat dit spoedig gepubliceerd zal worden. De data hiervan zijn overigens (met toestemming) beschikbaar op DANS.

In het mbo wordt om de twee jaar een veiligheidsmonitor gehouden. Deze monitor is in 2018 door eco uitgevoerd (Kans, van Toly & Koning, 2018). Dit is de laatst beschikbare versie van de sociale veiligheidsmonitor in het mbo. Deze rapportage is opgedeeld in drie verschillende onderdelen, waarin de student, leraar en het beleid van de instelling achtereenvolgens centraal staan. In het eerste deel, Studenten, wordt in de inleiding al benoemd dat de situatie niet verbeterd is ten opzichte van de vorige monitoring in 2014 (van Toly, Bijman & Kans, 2018). Na de rapportage uit 2018 werd besloten dat de huidige vorm van het rapport te lijkig was. Hierdoor is er na 2018 nog geen nieuwe rapportage over de veiligheid in het mbo uitgebracht.

Veiligheidsgevoel

PO

De Sociale Veiligheidsmonitor POVO (Nelen, et al., 2018) laat zien dat een groot gedeelte van de leerlingen en personeelsleden in het basisonderwijs, speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs zich veilig voelt op school. Personeelsleden geven aan dat de noodzaak om de veiligheid in de omgeving van de school te verbeteren afneemt (dit is in 2018 nog maar 9%, tegenover 24% in 2010), maar alsnog ziet in 2018 11% van de personeelsleden dat er verbetering plaats kan vinden in de veiligheid in en rond de school. Leerlingen in groepen 7 en 8 vullen ook vragenlijsten in voor deze monitor. Daaruit blijkt dat de meeste leerlingen zich veilig voelen in en rondom school (97% en 95%). Ook dit is een stabiel beeld, wat betekent dat er geen significante verschillen zijn gevonden door de jaren heen in het veiligheidsgevoel van leerlingen.

VO

Deze monitor laat daarnaast zien dat een groot gedeelte van de leerlingen en personeelsleden in het v(s)o zich veilig voelt op school. Wanneer gekeken wordt naar het onderwijspersoneel, voelt een groot deel zich veilig op en rond school (90%). Een groter aandeel personeel ziet geen noodzaak om de veiligheid op school te vergroten. Wanneer wordt doorgevraagd naar welke locaties meer veiligheid behoeven, worden school (16%) en de fietsenstalling (12%) als meeste genoemd. Daarnaast geeft 98% van de leerlingen aan dat ze zich veilig voelen op school. Leerlingen voelen zich veiliger vergeleken met 2016. Een groot gedeelte van de leerlingen (62%) geeft daarnaast aan dat de veiligheid niet vergroot hoeft te worden, dit is een daling vergeleken met 2016, toen dit nog 70% was.

MBO

Het gevoel van veiligheid van personeel en studenten is situatiegebonden, zeggen de onderzoekers van de Sociale Veiligheidsmonitor mbo (van Toly, et al., 2018). Daarom hebben zij personeel en studenten bevraagd naar hun gevoelens in verschillende situaties: in lesruimten, openbare ruimten van de school, het schoolterrein en de directe omgeving van de school. Medewerkers is ook gevraagd naar de eigen werkruimten. Het veiligheidsgevoel van medewerkers is stabiel (Hofland, Geertsma & Kans, 2018). Wel zijn er verschillen te zien tussen de verschillende situaties. Zo voelt ongeveer 95% van de medewerkers zich in verschillende situaties enigszins tot zeer veilig, waarbij de eigen werkruimten en de lesruimten het meest veilig voelen. De gevoelde onveiligheid op het schoolterrein en in de omgeving van de school is met name gedaald, van 4,5% in 2014 naar minder dan 3% in 2017. Wel is hier een verschil op te merken tussen onderwijzend personeel en ondersteunend personeel. De tweede groep voelt zich in het algemeen minder veilig dan hun onderwijzende collega's.

In 2017 is er, na een periode van lichte stijging, een daling zichtbaar in het veiligheidsgevoel dat studenten hebben in en rond school (van Toly, et al., 2018). Dit kan ermee te maken hebben dat er een andere schaalindeling is gebruikt, maar ook in de extreme scores is een daling te zien. Zo'n 5% van de studenten voelt zich in een of meer situaties in en rond de school meestal onveilig. Een belangrijke kanttekening hierbij is dat deze personen zich niet de gehele dag onveilig voelen, maar wel een korte of langere periode gedurende de schooldag. Anderen voelen zich soms onveilig in bepaalde situaties.

HO

De FNV heeft in 2019 een onderzoek laten uitvoeren naar de sociale veiligheid van medewerkers op universiteiten. Dit was naar aanleiding van signalen die bij de vakbond binnen waren gekomen. Uit dit onderzoek blijkt dat 49% van de medewerkers aangeeft dat er op hun afdeling sprake is (geweest) van een sociaal onveilige werkomgeving. Daarbij zou het vooral gaan om roddelen of het achterhouden van informatie, maar ook om machtsmisbruik of intimidatie door een hoogleraar of leidinggevende of om uitsluiting. Een sociaal onveilige werkomgeving wordt door veel geënquêteerden geweten aan slecht leiderschap. Vrouwen (53%) geven vaker aan dat er een onveilige situatie is of zich heeft voorgedaan dan mannen (44%). Daarnaast geeft 68% van de respondenten aan dat de sfeer op de afdeling (zeer) goed is. Een kanttekening daarbij is wel dat alle collega's het druk hebben. Een hoge werkdruk is blijkbaar geen reden om de sfeer slecht te noemen. Zo'n 9% noemt de sfeer op de afdeling (zeer) slecht. Dit komt vaak door vriendjespolitiek, of door een angstcultuur of spanning.

Geweld

PO

Bijna 80% van alle leraren in het primair en voortgezet onderwijs geeft aan wel eens slachtoffer te zijn geweest van een vorm van geweld (Scholte, Nelen & van der Helm, 2019). In de Veiligheidsmonitor is geweld tegen personeel opgesplitst in zes verschillende vormen, dit zijn verbaal, materieel, sociaal, licht lichamelijk, grof lichamelijk en seksueel geweld (Nelen, et al., 2018). Wanneer het gaat over het slachtofferschap van personeel op scholen in het po of so, is te zien dat personeel het vaakst slachtoffer wordt van verbaal geweld. Zo'n 17% van het onderwijspersoneel krijgt hier wel eens mee te maken. Dit wordt gevolgd door sociaal en materieel geweld (beide 6%). Seksueel geweld en grof lichamelijk geweld kwamen allebei nauwelijks voor (onder de 1%). Het slachtofferschap van personeel is stabiel; tussen 2012 en 2018 is dit rond 15%.

Het slachtofferschap en daderschap van leerlingen op po/so-scholen is op een andere manier gemeten dan bij het personeel. Zo werd er bij leerlingen gevraagd naar schelden, spullen kapot maken, stelen, buitengesloten worden, bang zijn voor andere leerlingen en opzettelijk pijn doen. Als eerste komen slachtofferschap van geweld en pesten vaker voor dan daderschap. Wat het meest voorkomt is schelden, 18% van de leerlingen geeft aan hier slachtoffer van te zijn geweest. De andere vormen van sociaal geweld, buitensluiting (11%), fysiek pijn gedaan worden (10%) en bang zijn voor andere kinderen (9%) komen daarna het meest voor. Dit is een beeld dat ook in eerdere monitoren naar voren komt. Daarnaast lijkt dit beeld ook overeen te komen met het beeld dat de vertrouwensinspecteurs schetsen (Inspectie van het onderwijs, 2021b). Zij zien dat het aantal meldingen afneemt, maar dat psychisch geweld een groter aantal meldingen kent dan fysiek geweld. De grootste bron van geweld blijft pesten; 73% van de meldingen over psychisch geweld gaat daarover. Andere genoemde vormen zijn dreiging (met fysiek geweld) en ongewenst verbaal en non-verbaal gedrag. Het aantal meldingen bij vertrouwensinspecteurs over fysiek geweld is licht gestegen in het schooljaar 2020/2021 (253 meldingen vergeleken met 246 meldingen in 2019/2020). Daarnaast is ook het aantal meldingen over fysiek geweld in het primair onderwijs vergeleken met het totaal aantal meldingen over fysiek geweld zeer hoog (253 van de 379 meldingen komen uit het primair onderwijs). De meeste meldingen over fysiek geweld gaan over (ernstige) vormen van mishandeling. Een voorbeeld hiervan is een vechtpartij die al dan niet letsel tot gevolg heeft, of ongewenst hinderlijk aanraken (duwen en trekken). De Inspectie geeft aan dat er meestal een periode van pesten vooraf gaat aan het fysieke geweld.

Wanneer leerlingen zichzelf als dader aanmerken, is ook hier schelden de meest voorkomende vorm van sociaal geweld (8%) (Nelen, et al., 2018).

VO

Onder personeelsleden van het vo of vso komt het lijden onder verbaal geweld het vaakst voor; 21% van het personeel meldt hiermee te maken hebben gehad. Dit is wel een daling in vergelijking met voorgaande jaren. Sociaal geweld (10%) en materieel geweld (7%) volgen, de andere vormen van geweld komen minder dan 2% voor. Daarnaast geeft 1,5% van de personeelsleden aan slachtoffer te zijn geweest van pesten. In alle vormen zijn leerlingen het vaakst de dader, gevolgd door andere docenten. Wanneer het gaat om verbaal geweld vormt de familie van de leerlingen de tweede groep daders in plaats van andere docenten.

Daarnaast zijn aan de v(s)o-leerlingen dezelfde vormen van geweld voorgelegd als aan de po-leerlingen. Hieruit volgt dat verbaal geweld het vaakst voorkomt; zo'n 28% van de leerlingen geeft aan hier wel eens slachtoffer van te zijn geweest. Daarnaast geeft ook 15% aan hier dader van te zijn geweest. De andere vormen van geweld volgen eenzelfde beeld, waarbij een iets hoger percentage leerlingen aangeeft slachtoffer te zijn geweest dan dader te zijn geweest.

Het aantal meldingen dat bij de vertrouwensinspecteurs van de Inspectie van het Onderwijs (2021b) binnen is gekomen over psychisch geweld in het voortgezet onderwijs is in het schooljaar 2020/2021 gedaald ten opzichte van eerdere jaren (143 meldingen in 2020/2021, maar 154 meldingen in 2019/2020 en 231 meldingen in 2018/2019). Het percentage meldingen dat over pesten ging is wel toegenomen ten opzichte van 2019/2020 (44% in 2020/2021 en 40% in 2019/2020). Na pesten gaan de meeste meldingen over dreigen (met fysiek geweld) en ongewenst verbaal of non-verbaal gedrag. Wanneer gekeken wordt naar de meldingen over fysiek geweld, is te zien dat het aantal meldingen gelijk is gebleven ten opzichte van het vorige schooljaar (allebei 84

meldingen). De meeste meldingen gingen over (soms ernstige) mishandeling. Andere incidenten gingen over dreiging met fysiek geweld en ongewenste hinderlijke aanrakingen.

De vertrouwensinspecteurs van de Inspectie van het Onderwijs (2021b) hebben ook gekeken naar het voortgezet speciaal onderwijs. Hieruit blijkt dat het aantal meldingen van psychisch geweld in 2020/2021 is gedaald ten opzichte van 2019/2020 (31 meldingen in 2020/2021 vergeleken met 36 meldingen in 2019/2020). Noemenswaardig is dat het grootste percentage van deze meldingen *niet* over pesten gaat, maar over ongewenst verbaal en non-verbaal gedrag. Daarna gaan de meeste meldingen over pesten, gevolgd door het ervaren van dreiging. Het aantal meldingen over fysiek geweld is echter wel gestegen (38 meldingen in 2020/2021 en 28 meldingen in 2019/2020). De meeste meldingen gaan over (ernstige) mishandeling en letsel door schuld.

MBO

In de Sociale Veiligheidsmonitor van ecbo worden verschillende vormen van geweld apart meegenomen (van Toly, et al., 2018). De eerste vorm hiervan is materieel geweld. Onder personeel op het mbo is het aantal medewerkers dat hiermee wordt geconfronteerd afgenomen, maar het aantal incidenten per 100 medewerkers is wel toegenomen (Hofland, Geertsma & Kans, 2018). De spullen die het meest gestolen of vernield worden, zijn schoolspullen. Materieel geweld is onder studenten toegenomen sinds 2014 (van Toly, et al., 2018). In de bbl is 2,8% van de studenten dader van materieel geweld, in de bol is dit 3,9%. Daarnaast is 7,7% van de studenten in de bol en 5,1% van de studenten in de bbl slachtoffer van materieel geweld.

De monitor kijkt ook naar psychisch-fysiek geweld. Dit is een paraplueterm voor verschillende geweldsvormen, namelijk pesten, discriminatie, bedreiging, verbale agressie, lichamelijk geweld, seksuele intimidatie en sexting en vormen van agressie via digitale media. Verbale agressie wordt alleen bevraagd onder daders en medewerkers op het mbo.

Er is een stijging in het aantal incidenten én het aantal slachtoffers onder personeel zichtbaar (Hofland, Geertsma & Kans, 2018). De medewerkers die veel contact hebben met studenten vormen hierbij een risicogroep. Daarnaast lopen ook medewerkers die behoren tot de LHBT-groepering groter risico om slachtoffer te worden. Studenten zijn dan ook de grootste groep daders van psychisch-fysiek geweld waarmee de medewerkers te maken hebben, gevolgd door collega's. Op het punt van het daderschap van studenten bij deze vorm van geweld is de daling die in eerdere metingen zichtbaar was gestopt (van Toly, et al., 2018). Het is nu in de bol nog licht aan het stijgen (nu 6,3%) en in de bbl is er een stabiel beeld zichtbaar (4,2%). Ook is er een stijging te zien in het aantal slachtoffers van deze vorm van geweld. Hierin is een verschil te zien tussen de genoemde subonderdelen; zo stijgt het slachtofferschap het sterkst bij de onderdelen pesten, discriminatie en lichamelijk geweld.

Vertrouwensinspecteurs van de Inspectie van het Onderwijs (2021b) rapporteren een lager aantal meldingen van psychisch geweld in 2020/2021 dan in 2019/2020 (14 in 2020/2021 en 21 in 2019/2020). Pesten beslaat in 2020/2021 ongeveer 30% van de meldingen. Andere meldingen gaan over intimidatie op de werkvloer en ongewenst verbaal en non-verbaal gedrag. Bij fysiek geweld is te zien dat het aantal meldingen in 2020/2021 gelijk is gebleven aan het aantal meldingen in 2019/2020 (beide jaren 4 meldingen).

HO

Het aantal meldingen dat de vertrouwensinspectie (Inspectie van het Onderwijs, 2021b) in het collegejaar 2020/2021 binnen heeft gekregen, is veel hoger dan het jaar ervoor (18 meldingen in 2020/2021 en 1 melding in 2019/2020). Ongeveer 28% van de meldingen ging over pesten. Overige meldingen gingen vaak over beledigingen en ongewenst verbaal en non-verbaal gedrag. Er zijn de afgelopen drie jaar geen meldingen gedaan van fysiek geweld binnen het hoger onderwijs.

Seksueel grensoverschrijdend gedrag

PO

In de Sociale Veiligheidsmonitor PO-VO wordt seksueel grensoverschrijdend gedrag omschreven als het 'maken van seksuele opmerkingen, verspreiden van seksueel getinte afbeeldingen, betasten of aanraken, wat ongewenst is door het slachtoffer of ongewenst is binnen het pedagogisch klimaat van de school' (p. 33). In de periode van het begin van het schooljaar tot het invullen van de monitor is er qua seksueel grensoverschrijdend gedrag in het primair/speciaal onderwijs volgens leidinggevenden (14%) gemiddeld minder dan één incident. Onder personeel is daarnaast gevraagd naar slachtofferschap van leerlingen van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Hierbij geeft 93% van het personeel aan dat dit niet voorkomt, 4% geeft aan dat er wel sprake van is en de rest geeft geen antwoord. Onder de leerlingen die hiermee te maken hebben, komt dit volgens 93% van het personeel eenmaal per maand of minder vaak voor.

De Inspectie van het Onderwijs rapporteert daarnaast het aantal meldingen dat binnenkomt bij vertrouwensinspecteurs. De Inspectie maakt hier een onderscheid tussen seksueel misbruik en seksuele intimidatie (Inspectie van het Onderwijs, 2021b). Daarbij is te zien dat het aantal meldingen van seksuele intimidatie is gestegen in het schooljaar 2020/2021 ten opzichte van het schooljaar ervoor (87 meldingen in 2020/2021 versus 71 meldingen in 2019/2020). Het aantal meldingen dat gaat over seksueel misbruik daalt, van 36 meldingen in 2019/2020 naar 25 meldingen in 2020/2021. Wel is het percentage meldingen dat gaat over met taken belaste personen gestegen. Een met taken belast persoon is bijvoorbeeld een leerkracht, of een niet-onderwijzend personeelslid.

VO

Seksueel grensoverschrijdend gedrag is in verschillende categorieën opgenomen in de Sociale Veiligheidsmonitor PO-VO (Nelen, et al., 2018). Zo wordt er onderscheid gemaakt tussen seksueel grensoverschrijdend gedrag in de vorm van opmerkingen, in de vorm van het verspreiden van seksuele afbeeldingen en in de vorm van fysieke incidenten. De eerstgenoemde vorm komt in 2018 het meest voor op de v(s)o-scholen, volgens de leidinggevenden (70% van de leidinggevende zegt dat dit wel eens voorkomt op hun locatie). Daarnaast geeft 69% van de leidinggevenden aan dat seksueel grensoverschrijdend gedrag in de vorm van het verspreiden van seksuele afbeeldingen voorkomt op hun school, gemiddeld met twee incidenten per locatie in het lopende schooljaar. De laatste vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag die de onderzoekers onderscheiden, fysieke incidenten, komt gemiddeld minder dan één maal in het lopende schooljaar per locatie voor, dit is gemeld door 35% van de leidinggevenden.

Gekeken naar seksueel grensoverschrijdend gedrag onder leerlingen in het voortgezet (speciaal) onderwijs, opgesplitst in de eerder genoemde drie vormen, is te zien dat seksuele opmerkingen het vaakst voorkomen, waarbij 6% van de leerlingen aangeeft hier wel eens slachtoffer van te zijn geweest en 2% aangeeft hier dader van te zijn geweest. Ongewenste aanrakingen volgen met

percentages van 2% en 1%. Minder dan 1% van de leerlingen geeft aan van ongewenste seksuele handelingen en het verspreiden van seksuele afbeeldingen slachtoffer of dader te zijn geweest.

De vertrouwensinspecteurs van de Inspectie van het Onderwijs (2021b) melden daarnaast meer meldingen van seksueel misbruik in het schooljaar 2020/2021 dan in het schooljaar 2019/2020 (50 meldingen in 2020/2021 en 39 meldingen in 2019/2020). Ook het percentage met taak belaste personen dat als beklagde wordt aangemerkt is hoger (80% in 2020/2021 en 69% in 2019/2020). Een op de vijf van deze meldingen gaat over een ongewenste relatie tussen leerling en leraar, andere meldingen gaan over ontucht door misbruik van gezag en aanranding. Het aantal meldingen dat vertrouwensinspecteurs binnenkregen over seksuele intimidatie is gedaald in het schooljaar 2020/2021 (72 meldingen in 2020/2021 en 81 meldingen in 2019/2020). Ook is het percentage met taken belaste personen die als beklagde wordt aangemerkt gedaald (68% in 2020/2021 en 74% in 2019/2020). De meeste meldingen in deze categorie gaan over ongewenste hinderlijke aanrakingen, grensoverschrijdend gedrag en ongewenst gedrag via sociale media.

Ook heeft de Inspectie gekeken naar het voortgezet speciaal onderwijs. Hier blijkt dat het aantal meldingen van zowel seksueel misbruik als seksuele intimidatie in 2020/2021 is afgenomen vergeleken met het schooljaar 2019/2020 (Misbruik: 9 meldingen in 2020/2021 en 10 meldingen in 2019/2020. Intimidatie: 7 meldingen in 2020/2021 en 8 meldingen in 2019/2020. Voor beide categorieën geldt daarnaast dat het percentage met taken belaste personen die als beklagde wordt aangemerkt gedaald is. De meeste meldingen over seksueel misbruik gaan over aanranding, gemeenschap met een vrouw jonger dan 16 en ongewenste leraar-leerling relaties. De meeste meldingen over seksuele intimidatie gaan over aanranding en ongewenste hinderlijke aanrakingen.

MBO

Sexting is een onderwerp dat samenhangt met seksueel grensoverschrijdend gedrag. Het wordt in de Sociale Veiligheidsmonitor mbo omschreven als het onder druk gezet worden om naaktfoto's of filmpjes van zichzelf te versturen, en/of dat dergelijke beeldmateriaal of seksueel getinte berichten zijn gedeeld met anderen zonder dat het slachtoffer dat wilde (van Toly, et al., 2018). 0,8% van de studenten geeft aan slachtoffer te zijn geweest van sexting in de onderzoeksperiode. Van deze groep slachtoffers heeft 20 à 25% met 10 of meer incidenten te maken gehad.

Daarnaast geeft ook 0,8% van de studenten aan dat zij vrienden hebben op school die slachtoffer zijn geworden van loverboys, 3,8% denkt dat dit mogelijk is, maar weet het niet zeker.

De Inspectie van het Onderwijs (2021b) rapporteert dat er in het schooljaar 2020/2021 4 meldingen zijn gedaan van seksueel misbruik in het middelbaar beroepsonderwijs. Dit zijn er minder dan in het schooljaar 2019/2020, toen er 7 meldingen gedaan werden. Ook het aantal meldingen van seksuele intimidatie is afgenomen (8 meldingen in 2020/2021 en 17 meldingen in 2019/2020). Ook wordt gerapporteerd dat het percentage met taken belaste personen die wordt aangemerkt als beklagde van zowel seksueel misbruik als seksuele intimidatie is toegenomen (Misbruik: 75% in 2020/2021 en 71% in 2019/2020. Intimidatie: 75% in 2020/2021 en 59% in 2019/2020). De meldingen in de categorie seksueel misbruik beslaan de volgende subcategorieën: aanranding, verkrachting, uitlokken van een minderjarige tot ontucht en ongewenste relatie leraar-student. De meldingen over seksuele intimidatie gingen over aanranding, grensoverschrijdend gedrag, ongewenst hinderlijk aanrakingen, ongewenst verbaal en non-verbaal gedrag, ongewenst

gedrag op sociale media en schadelijke vertoning (afbeelding vertonen, verstrekken of aanbieden waarvan de inhoud schadelijk is voor personen beneden de leeftijd van zestien jaar).

HO

Vertrouwensinspecteurs van de Inspectie van het Onderwijs (2021b) rapporteren dat er in het collegejaar 2020/2021 drie meldingen zijn gedaan van seksueel misbruik. Het jaar ervoor waren er geen meldingen gedaan. Ook waren er in 2020/2021 twee meldingen van seksuele intimidatie, in 2019/2020 waren dit er drie. Een belangrijke toelichting hierbij is dat er voor klachten van meerderjarige studenten op het gebied van seksuele intimidatie en seksueel misbruik een ander wettelijk kader bestaat dan voor minderjarigen. Dit wordt afgehandeld via een interne klachtenprocedure. Wanneer een openbare instelling deze niet heeft, gaat dit via de Nationale Ombudsman. Voor bijzondere instellingen bestaat er geen externe voorziening. Ondanks deze andere procedure heeft de vertrouwensinspectie toch meldingen binnengekregen.

Ongewenst sociaal gedrag

PO

Ongewenst sociaal gedrag van leerlingen kan ook een indicatie zijn voor de veiligheid van deze en andere leerlingen. In de Veiligheidsmonitor PO-VO geeft 10% van de leerlingen in het primair (speciaal) onderwijs aan wel eens alcohol te hebben genuttigd (Nelen, et al., 2018). Hoewel dit niet lijkt te verschillen met eerdere jaren, is het interessant op te merken dat in vergelijking met 2014 en 2016 er in 2018 minder informatie over alcohol is gegeven aan de leerlingen. Ook is er een lichte stijging te zien in het spijbelgedrag van leerlingen. Dit was stabiel op 5% van de leerlingen die wel eens heeft gespijbeld tot en met 2016, in 2018 werd 7% gerapporteerd.

De Inspectie van het Onderwijs (2021b) laat daarnaast zien dat het aantal meldingen over discriminatie en radicalisering is toegenomen in het schooljaar 2020/2021 in vergelijking met het schooljaar 2019/2020. De meldingen over discriminatie (28 meldingen in 2020/2021 en 25 meldingen in 2019/2020) gaan voor een groot gedeelte over discriminatie op basis van afkomst. De meldingen over radicalisering (4 meldingen in 2020/2021 en 1 melding in 2019/2020) gaan voornamelijk over het radicaliseren van een leerling.

VO

Volgens leidinggevenden in het v(s)o komt spijbelen het vaakst voor (67%), waarbij dit gemiddeld gaat om 9 incidenten in het lopende schooljaar (Nelen, et al., 2018). Wanneer het gaat over wapenbezit, alcoholgebruik en drugsgebruik is er volgens de leidinggevenden een daling te zien. Er worden minder incidenten gemeld dan in 2016.

Wanneer het aan leerlingen van v(s)o scholen zelf wordt gevraagd, is er wat betreft spijbelgedrag een stabiel beeld te zien. Zo'n 20% van de leerlingen geeft aan wel eens te spijbelen. Een kleine 6% van de leerlingen geeft aan zelf alcohol, wapens of drugs mee naar school te nemen, maar een groter deel van de leerlingen (45%) geeft aan dit wel eens gezien te hebben bij klasgenoten. Naast het meenemen van deze middelen is er ook gevraagd naar het gebruik hiervan op en rond school. Hierbij geeft 3% van de leerlingen aan wel eens op school drugs te gebruiken, 1% geeft aan een wapen mee te nemen en 4% geeft aan wel eens alcohol te nuttigen op school. Voor het gebruik van deze middelen buiten school liggen de percentages hoger, iets wat volgens de onderzoekers te verwachten is.

De Inspectie van het Onderwijs (2021b) meldt daarnaast in het schooljaar 2020/2021 meer meldingen van discriminatie dan het vorige schooljaar 2019/2020 (23 meldingen in 2020/2021 en 18 meldingen in 2019/2020). Deze gaan met name over discriminatie op basis van afkomst. Ook worden er meer meldingen gemaakt over radicalisering (5 meldingen in 2020/2021 en 1 melding in 2019/2020). Deze meldingen gaan vooral over het radicaliseren van een leerling. In het voortgezet speciaal onderwijs wordt er al drie jaar op rij één melding van discriminatie gemaakt.

MBO

Zowel wapenbezit als drugsgebruik op school zijn in vergelijking met 2014 toegenomen (van Toly, et al., 2018). Waar in 2014 0,9% van de leerlingen aangaf een wapen mee te nemen naar school, is dat in 2017 1,3%. Ruim de helft van deze studenten neemt geregeld tot zeer geregeld een wapen mee naar school. Sinds de editie van 2011 stijgt het drugsgebruik. In 2011 rapporteerde 9,3% van de studenten dat ze wel eens drugs gebruikten; dit steeg in 2014 naar 11% en is nu 13%. Van deze studenten gebruikt 3,8% drugs op school in 2018. Ook dit is een stijging vergeleken met eerdere jaren. Daarnaast is er ook een stijging in het aantal studenten dat drugs aangeboden krijgt op school.

Als wordt gekeken naar spijbelgedrag, is te zien dat er sinds 2014 weer een daling is, wat betekent dat studenten minder vaak ongeoorloofd de lessen verzuimen. Dit beeld is zowel in de leerweg bol (32%) als de leerweg bbl (17%) zichtbaar. Wel blijft spijbelen de meest voorkomende vorm van ongewenst gedrag in het middelbaar beroepsonderwijs.

Daarnaast melden de vertrouwensinspecteurs van de Inspectie van het Onderwijs (2021b) dat er meer meldingen van discriminatie zijn gemaakt in 2020/2021 dan in 2019/2020 (10 in 2020/2021 en 2 in 2019/2020). De meeste van deze meldingen gaan over discriminatie op basis van afkomst, gevolgd door discriminatie op basis van geloof. Daarnaast zijn er geen meldingen gemaakt over radicalisering in 2020/2021.

HO

In het schooljaar 2020/2021 is er een melding gemaakt van discriminatie bij vertrouwensinspecteurs van de Inspectie van het Onderwijs (2021b). In 2019/2020 werden er vier meldingen gemaakt. Daarnaast zijn er twee meldingen binnen gekomen in 2020/2021 van radicalisering van een student. Hier waren het jaar ervoor geen meldingen van gemaakt.

Pesten

In de Veiligheidsmonitor PO-VO wordt een apart hoofdstuk besteed aan pesten (Nelen, et al., 2018). Pesten is een belangrijk onderwerp wanneer over veiligheid op school wordt gesproken. Hierin is ook een onderscheid te maken in fysiek pesten (aanraken, slaan, duwen), verbaal pesten (uitschelden) en relationeel pesten (via sociale media, roddelen). Daarnaast is er ook een onderscheid te maken tussen direct en indirect pesten. Bij direct pesten is het slachtoffer fysiek aanwezig, bij het indirect pesten is het slachtoffer niet aanwezig.

Bradshaw, et al. (2007) stelden vast dat onderwijsgevenden onderschatten hoeveel leerlingen zich bezighouden met pesten. Orobio de Castro, et al. (2018) concludeerden op basis van onderzoek in Nederland dat leerlingen op school meer worden gepest dan zij aan leerkrachten en hun ouders vertellen en dat de mate waarin zij worden gepest sterk tussen scholen en tussen klassen verschilt.

PO

In het primair onderwijs geeft 1% van de personeelsleden aan slachtoffer te zijn van pesten (Nelen, et al., 2018). Ook is er aan ouders gevraagd of hun kind wordt gepest op school. Hieruit blijkt dat 62% van de ouders aangeeft dat hun kind niet gepest wordt op school, maar 6% van de ouders rapporteert dat hun kind vaak of altijd gepest wordt op school. Er is hierbij ook gevraagd naar de wijze waarop gepest wordt. Het vaakst komt direct pesten voor, cyberpesten nauwelijks. Van de leerlingen zelf rapporteert 10% soms of vaak gepest te worden op school. Een kleine 2% van de leerlingen geeft aan zelf te pesten. Direct pesten komt het vaakst voor (66%).

VO

In het voortgezet onderwijs geeft 2% van de personeelsleden aan één keer in de maand of vaker te worden gepest (Nelen, et al., 2018). Wanneer gekeken wordt naar de leerlingen, is te zien dat 5% aangeeft slachtoffer te zijn van pesten en dat 2% aangeeft dader te zijn van pesten. Het vaakst komt direct pesten voor (47%), gevolgd door een andere manier van pesten (24%) en pesten via het internet (20%). Cyberpesten lijkt meer voor te komen in het voortgezet onderwijs dan het primair onderwijs. Gekeken naar de resultaten van niet alleen deze monitor, maar ook die van 2016 en 2014, is te zien dat er een daling is in het percentage leerlingen dat gepest wordt (van 11% naar 8% naar 5%), maar ook in het percentage leerlingen dat dader is van pesten (van 7% naar 4% naar 2%).

LHBT

In de onderstaande tekst wordt ingegaan op de ervaren veiligheid van LHBT-personen en de houding ten aanzien van deze groep op de school. Voor het primair onderwijs zijn hierover geen gegevens beschikbaar, de vragen zijn daar niet gesteld.

VO

In de Sociale Veiligheidsmonitor PO-VO (Nelen, et al., 2018) is gevraagd naar de houding van leerlingen in het v(s)o tegenover LHBT-leerlingen en -docenten. Hieruit blijkt dat 77-80% van de leerlingen het (helemaal) geen probleem vindt om les te krijgen van een docent die homoseksueel of lesbisch is. Daarnaast vindt 10-12% dit (helemaal) niet in orde. Wanneer het gaat over andere leerlingen, geeft 75 tot 77% van de leerlingen aan dat zij vrienden zouden zijn met homoseksuele of lesbische klasgenoten. Daarnaast geeft 13% aan geen vrienden te willen zijn met homoseksuele klasgenoten en 11% zou geen vrienden willen zijn met lesbische klasgenoten.

Een andere interessante bevinding van deze monitor is dat, wanneer leerlingen gevraagd wordt of iemand op school eerlijk kan vertellen dat hij of zij homoseksueel/lesbisch is, 30% van de leerlingen aangeeft dat dit wel kan. Wanneer de vraag wordt gesteld of de leerling *zelf* dit zou durven vertellen, daalt dit percentage naar 16%. Wel is hier een lichte positieve trend te zien, meer leerlingen zouden het op school durven te vertellen als ze homoseksueel of lesbisch zouden zijn en minder leerlingen zouden het helemaal niet durven te vertellen, vergeleken met eerdere jaargangen van de monitor.

Daarnaast laat de Sociale Veiligheidsmonitor zien dat lesbische meisjes zich onveilig voelen op school dan niet-lesbische meisjes (86% versus 97% voelt zich veilig). Voor homoseksuele jongens is dit verschil kleiner. Zij voelen zich juist onveilig in de omgeving van de school, vergeleken met hun heteroseksuele leeftijdsgenoten (88% versus 95%). Wel is er een stijging te zien in de veiligheidsgevoelens van LH-jongeren vanaf 2012 tot en met 2018.

Gekeken naar transgender leerlingen, is te zien dat zij zich minder veilig voelen op school dan hun cisgender klasgenoten (89% versus 97%). Dit is ook in de omgeving van de school zichtbaar. Maar ook hier is een positieve trend zichtbaar, transgender leerlingen voelen zich in 2018 veiliger dan in eerdere metingen.

In de Veiligheidsmonitor PO-VO zijn de vragen over seksuele geaardheid ook aan personeelsleden gesteld. Hieruit blijkt dat LHB-personeelsleden in het po zich onveilig voelen dan hun hetero collega's, 89% tegenover 95% voelt zich veilig. Personeelsleden in het v(s)o voelen zich niet significant onveilig dan hun hetero collega's.

MBO

Ook in de Sociale Veiligheidsmonitor mbo is ingegaan op de veiligheid van LHBT-personeel en -studenten. Het blijkt dat steeds meer LHBT-medewerkers hier openlijk voor durven uit te komen tegenover hun directe collega's en hun leidinggevenden en studenten (Hofland, Geertsma & Kans, 2018). Daarnaast vinden de meeste LHBT-medewerkers het niet belangrijk om open te zijn tegenover personeel, directie en studenten buiten het eigen team. Daarnaast geven meer medewerkers aan een LHBT-student te kennen (in 2014 was dit nog 31%, in 2017 is dat 73%). Als laatste blijkt dat de meeste heteroseksuele medewerkers geen bezwaar zien voor hun collega's om uit de kast te komen. Helaas zijn LHBT-medewerkers wel vaker slachtoffer van psychisch-fysiek geweld, vooral in de vormen van discriminatie en pesten.

Uit de monitor blijkt daarnaast dat ongeveer driekwart van de studenten geen moeite heeft met homoseksuele of lesbische docenten of medestudenten, 5 à 10% heeft hier uitgesproken moeite mee (van Toly, et al., 2018). Daarnaast zijn LHBT-studenten vaker slachtoffer van vandalisme en psychisch-fysiek geweld dan hun heteroseksuele schoolgenoten. Wanneer alle vormen van psychisch-fysiek geweld samen worden genomen, is 25% van de LHBT-studenten slachtoffer van deze vorm van geweld, tegenover 11% van de heteroseksuele studenten. Daarnaast voelen LHBT-studenten zich ook minder veilig dan heteroseksuele klasgenoten.

Cybercriminaliteit en -veiligheid

HO

In het hoger onderwijs zijn sinds 2019 de pijlen gericht op cyberveiligheid. Na de ransomware-aanval gericht op de Universiteit Maastricht is er meer aandacht voor dit thema gekomen (SURF, 2021). Een ransomware-aanval is een eenmalige gebeurtenis. Maar hoe staat het met de cyberveiligheid van de Nederlandse hogescholen en universiteiten? Er zijn geen cijfers bekend over hoe vaak de cyberveiligheid in het gedrang komt, maar af en toe komen incidenten in nieuwsberichten naar voren. In 2020 konden bijvoorbeeld aan de Universiteit van Amsterdam en de Rijksuniversiteit Groningen tentamens niet doorgaan vanwege storingen. Dit laat zien dat nog niet in alle instellingen voor hoger onderwijs de cyberveiligheid een prioriteit is. Onderzoek van de Inspectie van het Onderwijs (2021a) laat daarnaast zien dat bewustzijn over cyberveiligheid wegeeft wanneer risico's verdwijnen en nieuwe dreigingen ontstaan. Ook is er een verschil in de mate waarin instellingen zich bewust zijn van dreigingen. Hierdoor zijn niet alle instellingen even weerbaar tegen cybercriminaliteit. Daarnaast kan het voor instellingen ook onduidelijk zijn bij welke partij ze wanneer moeten aankloppen. Er zijn veel spelers in het veld, zowel binnen instellingen als in de cyberkolom.

2.2 Kenmerken van onveilige situaties

In deze paragraaf proberen we antwoord te geven op de vraag: Wat zijn de kenmerken van slachtoffers en daders van onveilige situaties en wat zijn de kenmerken van onveilige situaties op school? We gebruiken internationale literatuur om hier een antwoord op te formuleren. Daarnaast wordt ook gekeken naar wat er bekend is over deze kenmerken in Nederland.

Van slachtoffers

Onderzoek van Evangelio, Rodríguez-González, Fernández-Río en Gonzalez-Villora (2022) laat zien dat slachtoffers van cyberpesten geassocieerd worden met een lage eigenwaarde, stress, angst, depressie, lagere academische uitkomsten en suïcidale gedachten.

Daarnaast is er ook een verschil in de incidenten waar men slachtoffer van wordt. Zo worden meisjes uit de onderbouw van het voortgezet onderwijs vaker slachtoffer van seksueel grensoverschrijdend gedrag en laten ze vaker angst of suïcidale gedachten zien (Evangelio, et al., 2022). Jongens van dezelfde leeftijdscategorie worden vaker cyberslachtoffer of doen vaker mee in pestgedragingen. Als leerlingen ouder worden, verschuift dit. Dan hebben meisjes juist een grote kans om slachtoffer te worden van cyberpesten. Daarnaast hebben kinderen die veel vrienden hebben een kleinere kans om slachtoffer te worden van traditioneel pesten (Johansson & Englund, 2021). Wanneer dit vergeleken wordt met de kans om slachtoffer te worden van cyberpesten, is te zien dat het hebben van veel vrienden een minder grote buffer is om slachtofferschap tegen te gaan. Leerlingen die veel gepest worden, zijn in het algemeen eenzamer en hebben minder vrienden dan hun leeftijdsgenoten. Daarop aansluitend speelt ook ouderlijke ondersteuning een rol (Lee, Hong, Resko & Tripodi, 2018). Als een kind het gevoel heeft dat zijn ouders hem of haar steunen, is het effect van slachtofferschap kleiner.

Daarnaast zijn LHBT-leerlingen en -medewerkers vaker slachtoffer van pesten, geweld, agressie of ander ongewenst gedrag (Nelen, et al., 2018; Kosciw, Palmer, Kull & Greytak, 2013). Deze leerlingen en medewerkers krijgen sneller te maken met gedrag dat zorgt voor stress en een onveilig gevoel op school. Door te werken aan een veiliger schoolklimaat kunnen de negatieve effecten van het pesten of ander ongewenst gedrag wat worden teruggedrongen (Koswic, et al., 2013; Gower, Forster, Gloppen, Johnson, Eisenberg, Connett & Borowsky, 2018). Dit kan worden gedaan door bijvoorbeeld het opstellen van een Gay-Straight Alliance club (GSA), of door het behandelen van LHBT-lesstof. Voor LHBT-leerlingen is het hebben van steunende volwassenen op school de belangrijkste factor.

Leraren kunnen ook het slachtoffer worden van pestgedrag (Scholte, et al., 2019). Dezelfde cognitieve processen die spelen bij leerlingen kunnen ook bij leraren waargenomen worden. In een internationaal onderzoek gaf ongeveer 18% van de leraren aan dat zij gepest worden op school. Leraren die worden gepest of zich onveilig voelen op school, voelen zich vaker angstig, hebben vaker depressieve klachten en hebben vaker somatische klachten (Burns, Fogelgarn & Billett, 2020). Het welbevinden van leraren daalt wanneer zij zich onveilig voelen in hun werkveld. Daarnaast ervaren ze ook vaker dreigingen aan hun persoonlijke en professionele status en ervaren ze isolatie (Kõiv, 2015). Mannelijke leerkrachten en leerkrachten die lesgeven in een stedelijk gebied hebben een grotere kans om gepest te worden dan vrouwelijke collega's en collega's die buiten de stad werken (Scholte, et al., 2019). Daarnaast worden ervaren docenten gemiddeld minder vaak gepest dan minder ervaren docenten. Ook kunnen leerlingen die een hoge sociale

status in de klas hebben het pesten initiëren, waarna andere leerlingen een grotere kans hebben dit gedrag te kopiëren. De leraar verliest hierdoor de machtspositie in de klas.

Van daders

Wanneer personeel in het primair (speciaal) onderwijs slachtoffer is van geweld², zijn voor bijna alle geweldsvormen leerlingen het vaakst de dader. Familieleden van de leerlingen staan bij verbaal geweld, licht en zwaar lichamelijk geweld op de tweede plaats (Nelen, et al., 2018). Bij het personeel in het voortgezet onderwijs zijn voor alle geweldsvormen leerlingen het vaakst de dader, gevolgd door andere docenten. Alleen bij verbaal geweld volgen docenten de leerlingen niet op, maar zijn familieleden van leerlingen de op een na grootste groep daders. Over de daders van geweld bij leerlingen is in de monitor niet gerapporteerd.

Daders van cyberpesten worden geassocieerd met agressief gedrag, een lage eigenwaarde, stress, angst en depressie (Evangelio, et al., 2022). Daarnaast kan het zijn dat iemand die pestgedrag vertoont op school online wordt gepest. Wanneer de context verandert, kan ook de rol van iemand veranderen. Het pesten neemt alleen niet af wanneer men ouder wordt. Daarom vinden Evangelio en collega's (2022) het belangrijk dat er op jonge leeftijd al aandacht wordt geschonken aan het voorkomen van pestgedrag tussen leerlingen, zowel online als offline. Leerlingen geven aan dat onredelijk gedrag van leraren of het oneens zijn met leraren de grootste redenen zijn om agressie of pestgedrag te vertonen tegenover leraren (Burns, Fogelgarn & Billett, 2020).

Nederlands onderzoek toont aan dat leerlingen uit gezinnen met gezinsrisico's (bijvoorbeeld een lage sociaaleconomische status) een grotere kans hebben op een conflictsituatie met de leerkracht (Nieuwboer & van Tuijl, 2017). Dit is voor zowel het basis- als het voortgezet onderwijs gevonden. Een mogelijke reden hiervoor is dat leerlingen uit deze milieus andere normen en waarden hebben dan de leerkracht, of dat de leerlingen een andere waardering hebben voor het onderwijs.

Leerkrachten kunnen ook daders zijn van pestgedrag (Scholte, et al., 2019). Zij maken dan gebruik van de macht die zij hebben als leerkracht om leerlingen te straffen of minachten, op een manier die niet overeenkomt met een redelijke disciplinaire maatregel. Het kan gaan om negeren, minachten, maar ook fysieke gedragingen als slaan en duwen. Er zijn hier echter geen Nederlandse cijfers van bekend.

Het is van belang om voor zowel slachtoffers als daders te kijken naar de zelfeffectiviteit die het kind ervaart (Henry, Farrell, Schoeny, Tolan & Dymnicki, 2011). Zelfeffectiviteit ('self-efficacy') is het vertrouwen dat een persoon heeft in het eigen handelen. Wanneer leerlingen het gevoel hebben dat ze zich zonder geweld of agressie uit een situatie kunnen redden, is de kans dat zij geen agressie toepassen groter. Leerlingen die weinig zelfeffectiviteit hebben, of weinig zelfvertrouwen hebben, zullen daarom eerder agressie en geweld toepassen en hebben een grotere kans om dader te zijn van pesten of geweld.

---

2 Geweld wordt in de Veiligheidsmonitor POVO gedefinieerd als: verbaal, materieel, sociaal, licht lichamelijk, grof lichamelijk en seksueel geweld

Van de school en omgeving

Schoolklimaat

Schoolklimaat is een belangrijk onderdeel van de leeromgeving. Het heeft impact op zowel leerlingen als docenten (Aldridge, McChesney & Afari, 2020; Grayson & Alvarez, 2008). Voor docenten is de leeromgeving belangrijk, een negatief schoolklimaat hangt samen met een grote kans op burn-outs, bijvoorbeeld (Grayson & Alvarez, 2008). Leerlingen die slachtoffers zijn van pesten, ervaren ook minder vaak een positief schoolklimaat (Aldridge, et al., 2020). Een positief schoolklimaat houdt in dat leerlingen een vertrouwensband met de docent voelen en zich verbonden voelen met de school. Aan de andere kant zijn twee andere onderdelen die verband houden met een positief schoolklimaat, het bevestigen van diversiteit en het rapporteren en zoeken van hulp, positief gecorreleerd met slachtofferschap van pesten. Wanneer de school hoger scoort op die onderdelen, is de kans op pesten groter. Dit kan komen doordat een school minimale inspanning levert om een beter schoolklimaat op te zetten.

Daarnaast hangt schoolklimaat ook samen met het vertonen van pestgedrag. Leerlingen die minder betrokken zijn bij anderen hebben een kleinere kans om pro sociaal gedrag te vertonen (Gendron, Williams & Guerra, 2011). Dit vertoont zich ook op school. Leerlingen die de schoolomgeving als onvriendelijk en niet ondersteunend ervaren zullen zich minder pro sociaal opstellen en minder volgens de regels spelen. Pesten zal dus een groter probleem zijn op een school waar het klimaat als minder vriendelijk en ondersteunend wordt ervaren.

Sociale normen

Een andere belangrijke factor die pestgedrag beïnvloedt, is de sociale norm die leerlingen meekrijgen over hun gedrag (Gendron, Williams & Guerra, 2011; Henry, Farrell, Schoeny, Tolan & Dymnicki, 2011). Als op school agressief gedrag niet als vervelend wordt bestempeld, zullen kinderen sneller dit gedrag vertonen en gaan pesten of ander agressief gedrag vertonen (Gendron, Williams & Guerra, 2011; Henry, Farrell, Schoeny, Tolan & Dymnicki, 2011). Normen kunnen worden gewijzigd binnen de school en het is belangrijk om hierop in te spelen. Henry en collega's (2011) geven aan dat eerder onderzoek laat zien dat het veranderen van normen een gematigd effect heeft op het gedrag van leerlingen, maar het inspelen op de normen over non-geweld op school heeft een groter effect dan inspelen op de normen over geweld onder leerlingen. Inzetten op normen van non-geweld heeft dus een positieve invloed op de agressie die kinderen tonen.

Sociale interacties

Sociale interacties bestaan voor leerlingen uit twee onderdelen: interacties met klasgenoten en interacties met de docent (Henry, Farrell, Schoeny, Tolan & Dymnicki, 2011). Leerlingen die agressief zijn, hebben ook banden met leerlingen die dit niet zijn. Ze hebben vaak een grote sociale status en zijn sociaal adept. Ondanks hun gedrag zijn ze dus populair.

Interacties met docenten hebben daarnaast ook invloed op het gedrag van kinderen (Henry, et al., 2011; Nieuwboer & van Tuijl, 2017). Wanneer leerlingen het gevoel hebben dat ze oneerlijk behandeld worden door de docent, is er een grotere kans dat het kind zich agressief op zal stellen. Interacties tussen docent en leerling worden daarom vaak ingezet om agressief gedrag een halt toe te roepen. Wanneer er fijn contact is tussen docent en leerling, is de kans op verstoring gedrag in de les kleiner.

Reactiviteit van de school

Het is voor kinderen belangrijk dat de omgeving adequaat en duidelijk handelt (Henry, Farrell, Schoeny, Tolan & Dymnicki, 2011; Scholte, et al., 2019). Wanneer een leerling weet wat de consequenties zijn van een bepaald gedrag, kan dit invloed hebben op de keuze om dit gedrag te uiten. Daarnaast is het voor leerlingen die slachtoffer worden van pesten of agressief gedrag van een medeleerling van belang dat zij weten waar zij zich kunnen melden. Leerlingen zullen zich minder snel melden bij de docent, wanneer zij het gevoel hebben dat de docent hen niet serieus neemt of niet kan ingrijpen.

Van de situatie

Zoals de Veiligheidsmonitor PO-VO laat zien, zijn in de instellingen voor primair (speciaal) onderwijs de meest voorkomende incidenten een incident tussen een kind met en een kind zonder migratieachtergrond (Nelen, et al., 2018). Ook seksueel grensoverschrijdend gedrag door leerlingen komt even vaak voor, namelijk minder dan een keer tussen de start van het schooljaar en het invullen van de monitor. In het voortgezet (speciaal) onderwijs is de meest voorkomende soort incident spijbelen. Dit wordt gevolgd door problemen van de eigen leerlingen met leerlingen van een andere school.

Internationaal onderzoek laat daarnaast zien dat in 85-88% van de pestgevallen er andere leerlingen aanwezig zijn (Scholte, et al., 2019). Deze leerlingen kunnen verschillende rollen aannemen, zoals een assistent, die een dader actief ondersteunt wanneer het pesten is gestart, of een bekrachtiger, die een dader aanmoedigt door bijvoorbeeld te lachen of publiek te vormen dat het pestgedrag waarneemt. Daarnaast denken leraren vaak anders over pestsituaties dan de leerlingen. Waar leerlingen het gevoel hebben dat leerkrachten niet ingrijpen wanneer er in de klas gepest wordt, denken leerkrachten dat ze wél actief ingrijpen. Dit impliceert dat leerkrachten denken te kunnen observeren wanneer pestgedrag in de klas plaatsvindt, maar het blijkt dat het waarnemen lastiger is dan leerkrachten denken.

Pesten vindt voor een groot gedeelte binnen het klaslokaal plaats (Scholte, et al., 2019). Het is dus niet zo dat pesten buiten het gezichtsveld van de docenten plaatsvindt. Wanneer docenten het pestgedrag niet herkennen, is de kans dat pestgedrag in de les plaatsvindt groter.

Voor docenten (in het hoger onderwijs) geldt dat een onveilige situatie zich vaak voordoet in combinatie met de leidinggevende (FNV, VAWO & TOTTA, 2019). Wanneer er een verandering van leidinggevende was, veranderde de situatie of werd deze opgelost.

2.3 Vorm en mate van monitoring die scholen en instellingen toepassen

In deze paragraaf wordt stilgestaan bij de monitoring door scholen van de veiligheid op school. Scholen in Nederland kunnen zelf kiezen op welke manier zij incidenten op school registreren. Hiervoor is geen vast kader afgesproken. Er wordt hier besproken in welke vormen en in welke mate scholen registreren hoe veilig de school is en wordt ervaren.

Sociale veiligheid

PO

In het primair onderwijs werken scholen met verschillende leerlingvolgsystemen. Binnen deze systemen kunnen meldingen van sociale veiligheid worden gerapporteerd (GGD Hollands Midden, 2020). Op deze manier kan de school incidenten voorkomen, melden en het welbevinden van leerlingen registreren. Scholen zijn echter niet verplicht om kleine incidenten zoals valpartijen te melden aan ouders (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2018). In 2013 is een wetsvoorstel om dit wettelijk verplicht te maken ingetrokken (PO-Raad, 2013). De PO-Raad gaf hier een reactie op, waarin zij aangaven dat scholen vaak al incidenten registreren, maar op een eigen manier die past bij de school. Wel is het verplicht om mee te werken aan de Monitoring Sociale Veiligheid (MSV) (PO-Raad, 2021). Op deze manier wordt dan ook de sociale veiligheid in de gehele sector onderzocht. Scholen mogen zelf beslissen welke instrumenten zij gebruiken om de veiligheidsbeleving van leerlingen te monitoren. Daardoor worden verschillende systemen ingezet, waardoor uitkomsten niet goed vergelijkbaar zijn.

VO

Binnen het voortgezet onderwijs kunnen scholen zelf kiezen hoe incidenten worden geregistreerd (VOION, z.d.a). Wel heeft VOION een incidentenregistratie opgezet die voldoet aan de eisen van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (Mooij & de Wit, 2009). VOION geeft wel aan dat er met de school afspraken gemaakt moeten worden, bijvoorbeeld over welke incidenten worden geregistreerd. Ook werkt het systeem het beste wanneer er één beheerder is, bijvoorbeeld de veiligheidscoördinator (Stichting School & Veiligheid, 2021). De Stichting School & Veiligheid geeft daarnaast aan dat registreren alleen zin heeft als de schoolleiding hier ook iets mee doet. Het kan dus zijn dat er scholen zijn die niet registreren, omdat de gegevens niet bijdragen aan de evaluatie van het veiligheidsbeleid.

Wel is er een meldplicht bij vermoedens van (seksueel) grensoverschrijdend gedrag tussen medewerkers van een school en een minderjarige leerling (VOION, z.d.b). Dit moet gemeld worden bij de vertrouwensinspecteur en ook is er een aangifteplicht bij een redelijk vermoeden. Daarnaast zijn scholen verplicht om klachten over ongewenst gedrag en/of het uitblijven van maatregelen op het gebied van sociale veiligheid in behandeling te nemen.

Ook bij de verplichte monitoring van sociale veiligheid hebben vo-scholen de keuze welk systeem zij daarbij gebruiken, zoals dat ook in het primair onderwijs het geval is.

MBO

Het mbo kent het Platform Integrale Veiligheid. Dit platform deelt vier integrale pijlers voor veiligheid in het mbo (MBO Raad, 2021). Er is echter niet één incidentenregistratie binnen het mbo. Scholen hebben, net zoals binnen het voortgezet onderwijs, een eigen keuze in welke incidentenregistratie ze gebruiken. De mbo-instellingen gebruiken verschillende systemen voor hun incidentenregistratie of modules voor incidentenregistratie die onderdeel zijn van een systeem zoals binnen het arbomanagementsysteem van Raatwerk (voor SOM, de Stichting Onderwijsarbeidsmarktfonds MBO), of onderwijsinformatiesysteem EduArte of de TOPdesk Incidentenmonitor. In de systemen worden zowel incidenten op het gebied van fysieke als sociale veiligheid geregistreerd. Verschillende systemen gebruiken, betekent dat de indelingen van soorten incidenten kunnen verschillen tussen systemen en dus tussen de scholen.

HO

In het hoger onderwijs zijn er tot nu toe twee Risico- en Dreigingsbeelden uitgegeven (COT, 2021). Deze beelden zijn afkomstig van het Platform Integrale Veiligheid Hoger Onderwijs en beslaan verschillende thema's. In 2021 is de tweede editie van het Risico- en Dreigingsbeeld Hoger Onderwijs uitgebracht. Hierin worden verschillende thema's benoemd die een grote invloed kunnen hebben voor het onderwijs op hogescholen en universiteiten. De thema's die behandeld worden zijn:

- Digitalisering van onderwijswerkplekken
- Maatschappelijke polarisatie
- Medialogic, sociale media en nepnieuws
- Afnemende risicotolerantie en aansprakelijkheid
- Internationalisering
- Open campus en 'shared workspaces'
- Mondiale onveiligheid
- Toename van psychische problematiek bij studenten
- Gevolgen van de huidige coronacrisis

Daarnaast wordt informatieveiligheid en privacy gezien als het belangrijkste thema waarin dreigingen plaatsvinden.

De Inspectie van het Onderwijs meldt daarnaast in 2021 dat zij een onderzoek naar de sociale veiligheid in het hoger onderwijs instellen (Inspectie van het Onderwijs, 2021c). Aanleiding voor dit onderzoek zijn signalen die de inspectie kreeg over een onveilig werk- en leerklimaat in met name de kunst- en modesector. Hogescholen en universiteiten geven zelf aan dat zij van elkaar kunnen leren. Een van de *best practices* die genoemd worden, is het regelmatig onderzoek doen naar de sociale veiligheid binnen instellingen (Universiteiten van Nederland, 2019). Het is echter onduidelijk welke hogescholen of universiteiten deze onderzoeken al uitvoeren.

Cyberveiligheid

PO en VO

Naar aanleiding van de ransomwareaanval op de Universiteit Maastricht komt er ook in het primair en het voortgezet onderwijs een meldplicht voor scholen die gehackt zijn of door een ransomwareaanval zijn getroffen (VO-Raad, 2021). Dit moet er toe leiden dat er meer inzicht komt in de problemen in het funderend onderwijs.

MBO

In het mbo wordt samengewerkt aan cyberveiligheid onder saMBO-ICT. Zij brengen ook de Benchmark IBP/E uit (Kennisnet, SURF & saMBO-ICT, 2020). Deze tweejaarlijkse benchmark registreert de volwassenheid van de informatiebeveiliging van deelnemende mbo-instellingen. Afgelopen editie deed 95% van alle mbo-instellingen mee aan het onderzoek. Door deze benchmark kunnen de mbo-instellingen hun veiligheidsbeleid evalueren en eventueel aanpassen. Daarnaast kunnen de instellingen vergelijken hoe hun instelling het doet vergeleken met andere instellingen en het landelijke gemiddelde. De uitvoerende partijen geven aan dat mbo-instellingen verbeteren in hun scores, wanneer zij langer meedoen met de benchmark.

HO

In 2019 is de Universiteit Maastricht (UM) aangevallen door hackers. Sinds deze aanval is cyberveiligheid een onderwerp van hoge prioriteit geworden op hogescholen en universiteiten (Inspectie van het Onderwijs, 2021a). Uit een onderzoek van de Inspectie van het Onderwijs (hierna: inspectie) blijkt echter dat nog niet alle hogescholen en universiteiten hun cyberbeveiliging op orde hebben. Zo is er bij sommige instellingen vooral aandacht voor het beveiligen van privacygegevens, maar minder aandacht voor bredere informatiebeveiliging. Daarnaast geeft de inspectie aan dat ho-instellingen extra maatregelen hebben genomen. Voorbeelden hiervan zijn: een strenger wachtwoordbeleid, investeringen in meer en betere back-ups, meer budget voor monitoring en detectie en een meer actieve rol van bestuur en intern toezicht (Inspectie van het Onderwijs, 2021a, p.5). Er zijn wel verbeterpunten te noemen. Zo zijn ho-instellingen niet altijd even structureel in het monitoren van de cyberveiligheid, ook wordt het niet als een prioriteit gezien. Daarnaast worden niet alle instellingen betrokken bij gezamenlijke initiatieven om de cyberveiligheid te monitoren en de dreigingsinformatie te delen.

Het lijkt voor grotere ho-instellingen lastiger om zicht te hebben op de cyberveiligheid in de instelling als geheel (Inspectie van het Onderwijs, 2021a). De verschillende faculteiten of organisatieonderdelen kunnen echter vaak hun eigen ICT-afdeling inrichten, waardoor er op dat niveau vaker en structureler gemonitord kan worden dan op kleinere ho-instellingen. Kleinere ho-instellingen controleren minder regelmatig, en de diversiteit in aanpak tussen deze instellingen is groot. Daarnaast is het niet verplicht om deel te nemen aan een cyberveiligheidsplatform, waardoor kennis over cyberveiligheid niet evenredig verdeeld is over de verschillende instellingen.

Doordat ho-instellingen alleen verantwoordelijk zijn voor de cyberveiligheid van de eigen instelling, blijven mogelijkheden om stelselmatige veranderingen door te voeren beperkt. Daarnaast ontstaan er ook blinde vlekken. Er is geen sluitende informatievoorziening, of een gedeeld normkader met een minimale volwassenheid.

Wel is er elke twee jaar de mogelijkheid voor hogescholen en universiteiten om mee te doen aan de SURFaudit benchmark, die kijkt naar de volwassenheidsniveaus van ho-instellingen op het gebied van hun informatiebeveiliging (Bosma, 2019). Het is echter vrijblijvend om mee te doen met deze benchmark, in 2019 zijn dan ook van 9 universiteiten en van 24 hogescholen resultaten ontvangen (75% van de universiteiten en 95% van de ho-instellingen).

2.4 Kennis van effectieve preventiemaatregelen om onveilige situaties tegen te gaan

In deze paragraaf wordt stilgestaan bij de kennis die het onderwijsveld zelf heeft over de regelgeving en preventie in het kader van veiligheid. Er wordt gekeken naar bestuurders, schoolleiders en docenten.

Bestuurders

In 2021 is de Wet Veiligheid op School geëvalueerd (Wartenbergh-Cras, Bendig-Jacobs & van der Valk, 2021). Uit deze evaluatie blijkt dat 95% van de scholen in het primair onderwijs en 96% van de scholen in het voortgezet onderwijs beleid voert op het gebied van de sociale veiligheid van zowel leerlingen als personeel. Dit blijkt uit een vragenlijst die onder bestuurders en directie is verspreid. Ook geeft 62% van de directie in het primair onderwijs en 72% van de directies in

het voortgezet onderwijs aan dat er een incidentenregistratie is van incidenten waar leerlingen of personeel bij betrokken zijn.

Gevraagd naar de aandacht die er is voor de sociale veiligheid voor het personeel met de Arbeidsomstandighedenwet en de arbocatalogi geeft 70% van de besturen in het primair onderwijs en 54% van de besturen in het voortgezet onderwijs aan dat er voldoende aandacht is. Daarnaast geven de besturen die het niet eens waren met deze stelling aan dat de cultuur op school net zo belangrijk is als deze wet. Ook geeft 55% van de besturen in het primair onderwijs en 54% van de besturen in het voortgezet onderwijs aan dat het (zeer) wenselijk is om de Wet Veiligheid op School uit te breiden en de veiligheid van het personeel hierin op te nemen.

De Wet Veiligheid op School zorgt voor een stijging in het aantal scholen dat veiligheidsbeleid heeft op de school. De communicatie hierover gaat in het primair onderwijs meestal via de schoolgids. De helft van de scholen voor voortgezet onderwijs geeft aan het veiligheidsplan ook op de website te hebben staan, maar de onderzoekers konden dit niet overal terugvinden.

Docenten

Uit de evaluatie van de Wet Veiligheid op School blijkt dat 84% van de docenten in het primair onderwijs en 87% van de docenten in het voortgezet onderwijs aangeeft dat er afspraken gemaakt zijn over de sociale veiligheid van zowel leerlingen als docenten (Wartenbergh-Cras, et al., 2021). Daarnaast geeft 27% in het primair onderwijs en 34% in het voortgezet onderwijs aan dat zij niet betrokken zijn geweest bij het maken van de afspraken naar sociale veiligheid, maar dat zij daar wel graag bij betrokken waren geweest. Personeel in het voortgezet onderwijs is het minst betrokken geweest bij het maken van de afspraken. Slechts bij 27% was dit het geval, waar dit in het primair onderwijs 39% is en in het speciaal voortgezet onderwijs en speciaal primair onderwijs respectievelijk 41% en 46% is.

De sociale veiligheid van personeel in het onderwijs is geborgd in de Arbeidsomstandighedenwet en de arbocatalogus. Hier blijkt het personeel echter niet goed van op de hoogte. In het primair onderwijs weet 4% van het personeel dit precies, 40% weet het ongeveer. In het voortgezet onderwijs weet 3% precies hoe de borging van de sociale veiligheid in elkaar steekt, tegenover 29% die het ongeveer weet. Nadat aan het personeel is uitgelegd wat er in de wet staat, geeft 33% van het personeel in het primair onderwijs en 27% van het personeel in het voortgezet onderwijs aan dat er voldoende waarborging van de sociale veiligheid van het personeel in de Arbeidsomstandighedenwet en de arbocatalogi is vastgelegd. In beide sectoren is 25% het niet eens met deze stelling. Het personeel dat niet eens was met de stelling geeft voor een groot gedeelte aan dat een wet alleen niet genoeg is. Zo is de cultuur op school ook belangrijk. Daarnaast geeft 76% van het personeel in het primair onderwijs en 69% van het personeel in het voortgezet onderwijs aan dat het wenselijk zou zijn om de Wet Veiligheid op School uit te breiden zodat ook de sociale veiligheid van het personeel hierin berust wordt.

2.5 Kennis in het onderwijsveld van het thema veiligheid

Er is weinig onderzoek gedaan naar de kennis die het onderwijsveld heeft over het thema sociale veiligheid. Wel is duidelijk dat kennis over pesten onder docenten vaak niet goed wordt ingezet (Pronk, Jongejan, Bosma & Goei, 2020). Docenten merken maar een deel van alle pestgevallen in de klas op. Daarnaast interpreteren ze het pesten als een onderdeel van het opgroeien van de

leerlingen, waardoor de docent niet ingrijpt. Daarnaast hebben docenten niet altijd een goed beeld van de sociale dynamiek in de klas. Vooral op middelbare scholen speelt dit een rol, omdat de leerlingen in de eerste jaren van de middelbare school continu van groepssamenstelling wisselen. In een nieuwsbericht op de website van Verus (2020) werd ook aandacht besteed aan de opleidingen van docenten. Verschillende pabo's in Nederland staan stil bij de sociale veiligheid in de klas. Hierbij wordt ingegaan op pesten, maar ook op agressief gedrag van leerlingen of het algemene veiligheidsgevoel van leerlingen in een klas. Ook minister Slob (2021) geeft aan dat de kennis binnen het onderwijsveld over de rechten en plichten met betrekking tot veiligheid beter kan. Het is onduidelijk hoeveel kennis docenten en (vooral) bestuurders hebben over de veiligheid binnen de school en de verschillende aspecten van veiligheid op school.

2.6 Preventiemaatregelen in het onderwijsveld

Orobio de Castro, et al. (2018) deden onderzoek naar effectiviteit van programma's tegen pesten in de Nederlandse onderwijspraktijk. Zij wijzen erop dat er in Nederland grote onduidelijkheid bestaat over de effectieve aanpak van pesten door scholen. Er zijn volgens deze auteurs tientallen programma's met als doel het terugdringen van pesten op scholen, maar in de meeste gevallen is niet getoetst of deze werkzaam zijn. In het onderzoek naar effectiviteit konden vijf universele interventies in de praktijk worden getoetst met een voor- en nameting en een experimentele en controlegroep: Kanjertraining, Programma Alternatieve Denkstrategieën (PAD), PRIMA, School Wide Positive Behavior Support (SW PBS) en Taakspel. Daarnaast zijn de selectieve interventies Plezier op School en Alles Kidzzz in het onderzoek betrokken. Ten aanzien van de universele interventies wordt geconcludeerd dat pesten in het primair onderwijs hiermee binnen één schooljaar kan worden verminderd. Vooral PRIMA en Taakspel (bij jongere kinderen) zijn effectief tegen pesten. Kanjertraining en Alles Kidzzz werken niet tegen pesten, maar kunnen conflicten en gedragsproblemen verminderen. Er wordt ook geconstateerd dat universele programma's meestal slechts gedeeltelijk worden uitgevoerd, ook als scholen zelf hebben gekozen voor de invoering van het programma.

Een andere conclusie uit het genoemde onderzoek is dat pesten in het voortgezet en het speciaal onderwijs een groot probleem is dat nog niet is opgelost. In het voortgezet onderwijs is het tegengaan van pesten volgens de onderzoekers complexer door de grotere schaal van scholen, het voortdurende wisselen van docenten voor de klas, de gevoeligheid van de leerlingen voor evaluatie door leeftijdgenoten en de mate waarin pesten buiten het zicht van de docenten via sociale media gebeurt. Eerder stelde Smith (2010) dat antipestprogramma's minder effectief zijn in het voortgezet onderwijs doordat de negatieve invloed van medeleerlingen groter is, doordat scholen groter zijn en leerlingen niet het grootste deel van hun tijd doorbrengen met één leraar die van grote invloed kan zijn. Ttofi en Farrington (2011) vonden daarentegen dat antipestprogramma's effectiever zijn bij oudere leerlingen.

Ook De Roo e.a. (2020) wijzen erop dat er nog geen effectieve antipestprogramma's in het voortgezet onderwijs zijn. Zij stellen dat dit deels wordt verklaard door verschillen in schoolcultuur tussen het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs. In het voortgezet onderwijs is er vaak minder overeenstemming tussen docenten in waarden en in hun opvattingen over de aanpak van pesten. Yeager ea (2015) constateerden dat er een snelle afname in effectiviteit van antipestprogramma's is als leerlingen ouder dan ongeveer 13 jaar zijn. Sommige studies meldden zelfs een negatief effect van antipestprogramma's bij leerlingen ouder dan ongeveer 16 jaar.

In de databank Effectieve jeugdinterventies van het Nederlands Jeugdinstituut³ worden vier interventies tegen pesten vermeld: Plezier op school (brugklas), KiVa (7-13 jaar), PRIMA (4-13 jaar) en It's Up to You (12-16 jaar). De eerste twee interventies zijn geclassificeerd als 'effectief volgens goede aanwijzingen', de derde als 'effectief volgens eerste aanwijzingen' en de laatste (een interactieve film voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs over het tegengaan van cyberpesten) als 'goed onderbouwd'.⁴

Ttofi en Farrington (2011) concludeerden op basis van een overzichtsstudie over de periode 1983-2009 dat antipestprogramma's gemiddeld tot een reductie van pesten met 20-23 procent leiden en tot een reductie van gepest worden met 17-20 procent. Intensievere programma's bleken effectiever, evenals programma's met ouderbijekomsten, strenge disciplinaire maatregelen en beter toezicht op de speelplaats. In de studie van Orobio de Castro e.a. (2018) wordt geconstateerd dat bij de werkzame interventies nog onvoldoende duidelijk is wat de werkzame elementen zijn.

Calvo-Morata e.a. (2020) voerden een overzichtsstudie uit, gericht op serious games (vooral videospellen) met het doel pesten en cyberpesten te voorkomen en te detecteren. Er zijn 96 publicaties geselecteerd voor het overzicht; daarin komen 58 toepassingen aan bod. De auteurs concluderen dat serious games effectief kunnen worden ingezet om het bewustzijn te vergroten, empathie te creëren en nieuwe strategieën aan te leren om pesten en cyberpesten aan te pakken. Zij constateren echter ook dat slechts bij de helft van de games statistische data over effectiviteit beschikbaar zijn. Verder bleek dat de meeste games ten tijde van de literatuurstudie niet meer beschikbaar waren. Games die positief naar voren komen, zijn meestal gericht op onderwijsstrategieën om met pesten om te gaan en/of op het bewustmaken van de gevolgen van bepaalde gedragingen en handelingen die als (cyber)pesten worden beschouwd.

Coyle (2008) onderzocht welke aspecten van schoolcultuur bijdragen aan het terugdringen van agressief gedrag op school. Het is van belang dat er een gevoel van warmte, samenwerking en verbondenheid is tussen het personeel onderling en tussen het personeel en de leerlingen. Dit in combinatie met gerichtheid op leren als primaire missie van de school. Aldridge, et al. (2020) constateerden dat leerlingen die zich met de school verbonden voelen minder gepest worden en een positiever welbevinden hebben. De kans op succes bij het terugdringen van pesten is groter bij een schoolbrede, multidisciplinaire aanpak, waarbij betrokkenheid van het personeel een belangrijke factor is (Vreeman & Carroll, 2007). Ook Veenstra e.a. (2014) concludeerden dat leraren een belangrijke rol kunnen spelen bij de aanpak van pesten. Daarom moeten interventies zich volgens deze onderzoekers ook op leraren richten. In het primair onderwijs geeft 96% van de leidinggevenden aan dat er een pestprotocol is op de locatie. In het voortgezet onderwijs is dat het geval volgens 98% (Nelen, et al., 2018).

McVie (2014) deed longitudinaal onderzoek naar negatieve effecten van pesten en gepest worden bij een leerlingencohort in Schotland. Jaarlijks werd een vragenlijst afgenomen, vanaf de

---

3 <https://www.nji.nl/interventies>

4 Goed onderbouwd houdt in dat de interventie theoretisch zo goed is onderbouwd dat de werkzaamheid aannemelijk is, maar dat er (nog) geen effectonderzoek is gedaan. Om de kwalificatie 'Eerste aanwijzingen voor effectiviteit' te krijgen, moet de effectiviteit worden aangetoond in onderzoek met een voor- en nameting, waarvan minimaal één onderzoek in Nederland. Een interventie krijgt het label 'Goede aanwijzingen voor effectiviteit' als de effectiviteit in minstens twee studies met redelijke bewijskracht is aangetoond, waarvan één in Nederland, of één onderzoek in Nederland met sterke bewijskracht.

leeftijd van 12 jaar tot de leeftijd van 17 jaar. In dat onderzoek is onder meer nagegaan welke factoren negatieve effecten van pesten en gepest worden significant verminderden. Van de 15 factoren die in dit verband zijn onderzocht, bleken op individueel niveau drie variabelen een significante invloed te hebben. Meisjes waren op 17-jarige leeftijd minder vaak betrokken bij het plegen van geweld dan jongens. Daarnaast werd significant minder geweld gepleegd door jongeren die minder impulsief waren en door jongeren met een meer positieve/prosociale houding. Op gezinsniveau bleken toezicht door ouders en een stabiele gezinssituatie een significant positieve invloed te hebben. Wat het melden van psychische problemen betreft door 17-jarigen die eerder jarenlang waren gepest, werd een significant dempend effect gevonden van geslacht (jongens melden minder psychische problemen na te zijn gepest). Verder bleken jongeren met een hoog gevoel van eigenwaarde en een lage sociale vervreemding significant minder kans te hebben op angstgevoelens en depressie. De onderzoeker concludeerde op grond van deze uitkomsten dat maatregelen om pesten tegen te gaan in scholen een genderspecifieke benadering zouden moeten aannemen, gericht op het opbouwen van veerkracht voor de langere termijn.

2.7 Gevolgen van veiligheidsproblematiek

Leerlingen

Sociale veiligheid op school is van groot belang. Leerlingen die zich veilig en geaccepteerd voelen, zijn meer gemotiveerd om te leren en meer betrokken bij de school (Osterman, 2000). Als leerlingen gepest worden, voelen zij zich minder veilig op school en minder thuis in school (Waasdorp, Pas, O'Brennan & Bradshaw, 2011). Leerlingen die op school gepest worden, lopen een groot risico op psychische klachten (Gini & Pozzoli, 2009). Leerlingen presteren beter wanneer zij zich veilig voelen (Nelen, et al., 2018). Pesten heeft een negatieve invloed op de academische prestaties van de leerling (Scholte, et al., 2019; Johansson & Englund, 2021).

Leerlingen kunnen sociale en emotionele gevolgen ervaren van een onveilige schoolsituatie (Scholte, et al., 2019). In het algemeen heeft het onveilig voelen tot gevolg dat kinderen een grote kans hebben op gezondheidsproblemen (Jacobson, Riesch, Temkin, Kedrowski & Kluba, 2011). Ook leiden onveilige gevoelens op school tot verminderde academische prestaties. Dit geldt ook voor LHBT-jongeren (Atteberry-Ash, Kattari, Speer, Guz & Kattari, 2019; Kosciw, et al., 2013). Leerlingen die gepest worden hebben bovendien een grote kans om ongewenst gedrag als drugs- of alcoholgebruik te vertonen en ze raken eerder betrokken in criminaliteit (Aldridge, et al., 2020). Waar de meeste onderzoeken zich richten op de veiligheid en veiligheidsgevoelens binnen gehele school en de schoolomgeving, laat Lacoë (2016) zien dat dit ook opgaat voor het klaslokaal zelf.

Daarnaast is ook het ouderschap niet zonder risico (Scholte, et al., 2019). Zo zijn deze leerlingen soms minder geliefd door hun klasgenoten en hebben ze meer kans om crimineel gedrag te vertonen. De kans op deze problemen later in het leven wordt groter, naarmate het kind meer heeft gepest. Uit het reeds genoemde longitudinale onderzoek van McVie (2014) bleek een sterke samenhang tussen het plegen van geweld op 17-jarige leeftijd en het langdurig pesten van anderen bij eerdere afnamen van de vragenlijst (toen de leerlingen 13-16 jaar oud waren). Ook bleek er een sterke samenhang te zijn tussen psychische problemen op 17-jarige leeftijd en het slachtoffer zijn geweest van pesten in de leeftijd tussen 13 en 16 jaar.

Leraren

Als leraren zich niet veilig voelen, kan dit invloed hebben op hoe ze omgaan met de leerlingen en daarmee ook op het functioneren en welbevinden van leerlingen. Docenten hebben meer kans op een burn-out wanneer hun werkomgeving niet veilig is (Grayson & Alvarez, 2008). Wanneer docenten het gevoel hebben dat zij hun doelen niet kunnen bereiken, of professioneel geen vooruitgang boeken, is de kans op een burn-out groter. Ook slechte leraar-leerlingrelaties en slechtere leskwaliteiten houden hiermee verband.

Op hogescholen en universiteiten kan een onveilige werksfeer daarnaast ook leiden tot het gevoel dat men niet welkom is, of tot psychische en fysieke problemen (Naezer, Van den Brink & Benschop, 2019). Het onderzoek van het Landelijk Netwerk Vrouwelijke Hoogleraren (LNVH), waarin gesprekken met vrouwelijke medewerkers in het hoger onderwijs zijn gevoerd, laat zien dat vrouwen in het hoger onderwijs kampen met vermoeidheid, depressie en shock na ongewenst gedrag op de werkvloer. Daarnaast heeft een onveilige werksfeer ook invloed op persoonlijke relaties. Zo gaf een van de deelnemers aan de gesprekken aan dat zij door de weinige steun die ze op de werkvloer ontving, geen stappen durfde te zetten in een persoonlijke relatie. Voor het onderwijs betekent dit ook dat de academici minder productief en creatief zijn en minder motivatie hebben.

3 Conclusies en witte vlekken

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste conclusies van de literatuurstudie samengevat. Ondanks het vele onderzoek dat is uitgevoerd naar verschillende aspecten van veiligheid in het Nederlandse onderwijsstelsel en de vele internationale literatuur, blijken er toch onderwerpen te zijn waarover minder kennis is. Deze worden hier ook besproken.

3.1 Hoe vaak komen onveilige situaties voor

Conclusies

De meeste leerlingen, leraren en overige personeelsleden voelen zich veilig op school. Dat geldt voor het primair onderwijs, het voortgezet onderwijs, het speciaal onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs. Over de sociale veiligheid van medewerkers en studenten in het hoger onderwijs is minder bekend.

Veel informatie over sociale veiligheid komt uit sociale veiligheidsmonitoren die worden ingezet in het po/so, vo/vso en mbo. Zowel leerlingen als personeelsleden worden het meest geconfronteerd met verbaal geweld. Een kleinere groep leerlingen wordt gepest: rond 10% in het primair onderwijs en 5% in het voortgezet onderwijs. Wat ongewenst sociaal gedrag betreft, komt spijbelen het meest voor, met name in het vo/vso en mbo.

Witte vlekken

Veel onderzoeken naar veiligheid in het onderwijs zijn gericht op sociale veiligheid. Hierdoor lijkt er minder aandacht te zijn voor de fysieke veiligheid van leerlingen en personeel. Onderzoek naar deze vorm van veiligheid houdt verband met onder andere brandveiligheid, of de netheid van de werkplekken. Deze zaken zijn ook van belang voor de gemoedstoestand van leerlingen en leraren.

Er zijn geen cijfers bekend over de mate waarin leraren daders zijn van pestgedrag, door op een onredelijke manier gebruik te maken van de macht die zij hebben om leerlingen te straffen of door leerlingen te minachten.

Een ander aspect waarover weinig bekend is, is de cyberveiligheid in de onderwijsinstellingen. Af en toe zijn er meldingen in de media over incidenten, maar hoe het met de cyberveiligheid is gesteld, blijft grotendeels buiten beeld.

3.2 Kenmerken van onveilige situaties

Conclusies

Ten aanzien van de slachtoffers blijkt dat meisjes uit de onderbouw van het voortgezet onderwijs vaker slachtoffer zijn van seksueel grensoverschrijdend gedrag en vaker angst tonen of suïcidale gedachten hebben, terwijl jongens van dezelfde leeftijdscategorie vaker cyberlachtoffer zijn of vaker meedoen aan pestgedrag. Als leerlingen ouder worden, hebben meisjes juist een grotere kans om slachtoffer te worden van cyberpesten dan jongens. Leerlingen die veel gepest worden, zijn in

het algemeen eenzaam en hebben minder vrienden dan hun leeftijdsgenoten. Daarnaast zijn LHBT-leerlingen en -medewerkers vaker slachtoffer van pesten, geweld, agressie of ander ongewenst gedrag. Mannelijke leraren en leraren die lesgeven in stedelijk gebied hebben een grotere kans om gepest te worden dan vrouwelijke collega's en collega's die buiten de stad werken. Ervaren leraren worden gemiddeld minder vaak gepest door leerlingen dan minder ervaren leraren.

Ten aanzien van de ouders blijkt dat er bij cyberpesten een associatie is met agressief gedrag, een lage eigenwaarde, stress, angst en depressie. De aanleiding tot agressief gedrag ten opzichte van leraren of om leraren te pesten, is volgens leerlingen vooral onredelijk gedrag van leraren of het oneens zijn met leraren. Leerlingen uit gezinnen in een achterstandssituatie hebben een grotere kans om in conflict te komen met de leraar.

Ten aanzien van de school blijkt het schoolklimaat van belang als factor voor de sociale veiligheid. Leerlingen die slachtoffer zijn van pesten, ervaren minder vaak een positief schoolklimaat. Bij leraren hangt een als negatief ervaren schoolklimaat samen met een grotere kans op een burn-out. Als leraren pestgedrag niet herkennen of niet duidelijk maken dat dit onwenselijk is, is de kans dat pestgedrag in de les plaatsvindt groter.

3.3 Vorm en mate van monitoring die scholen en instellingen toepassen

Conclusies

Onderwijsinstellingen zijn verplicht de sociale veiligheidsbeleving te monitoren en een incidentenregistratie bij te houden. Zij zijn echter vrij in hun keuze van de systemen die zij daarbij gebruiken. Daardoor worden verschillende systemen ingezet, waardoor uitkomsten zowel binnen als tussen onderwijssectoren niet goed vergelijkbaar zijn. Bij hogescholen en universiteiten is niet duidelijk of en op welke manier zij de sociale veiligheidsbeleving op een structurele manier monitoren en incidenten registreren.

Wat cyberveiligheid betreft, is er in het mbo een tweejaarlijkse benchmark waaraan instellingen kunnen deelnemen. In het hoger onderwijs is cyberveiligheid door incidenten een onderwerp dat op de agenda is gekomen. De instellingen blijken de cyberveiligheid echter niet altijd even structureel te monitoren. Blijkbaar wordt dit intern toch nog niet overal als prioriteit gezien.

Witte vlekken

In het hoger onderwijs is er geen regelmatig afgenomen monitor van de sociale veiligheid, zoals in de andere onderwijssectoren gebeurt. Er zijn weliswaar tevredenheidsonderzoeken bij medewerkers en er worden vragen over veiligheid gesteld in de Startmonitor en studentenmonitoren, maar de monitoring van de sociale veiligheid in het hoger onderwijs zou meer structureel opgezet en uitgevoerd kunnen worden.

Wat verder opvalt, is dat er weinig bekend is over cyberveiligheid in alle onderwijssectoren. Instellingen voor hoger onderwijs zijn verantwoordelijk voor de eigen informatiebeveiliging. Er wordt niet structureel gemonitord hoe het met de informatiebeveiliging is gesteld. Deelname aan een bestaande benchmark is vrijwillig.

Een ander gebied dat onderbelicht is, is de fysieke veiligheid. Hieraan wordt in de bestaande monitoren geen aandacht besteed.

3.4 Kennis van effectieve preventiemaatregelen om onveilige situaties tegen te gaan

Conclusies

Bijna alle scholen in het primair en voortgezet onderwijs voeren beleid op het gebied van de sociale veiligheid van zowel leerlingen als personeel. Een ruime meerderheid heeft een incidentenregistratie. Scholen communiceren over hun veiligheidsbeleid via de schoolgids en/of website. Een ruime meerderheid van de leraren geeft aan dat er afspraken zijn gemaakt over de sociale veiligheid van zowel leerlingen als leraren. Een niet onaanzienlijk deel hiervan, vooral in het voortgezet onderwijs, is echter niet betrokken bij het maken van die afspraken. Onderwijspersoneel blijkt in het algemeen niet goed op de hoogte van regels die wettelijk zijn vastgelegd over de (sociale) veiligheid van onderwijspersoneel.

3.5 Kennis in het onderwijsveld van het thema veiligheid

Conclusies

Er is weinig onderzoek gedaan naar de kennis die het onderwijsveld heeft over het thema veiligheid. Wel is duidelijk dat kennis over pesten onder leraren vaak niet goed wordt toegepast. Leraren merken maar een deel van alle pestgevallen in de klas op. Daarnaast interpreteren sommige leraren het pesten als een onderdeel van het opgroeien van de leerlingen, waardoor zij niet ingrijpen. Ook hebben leraren niet altijd een goed beeld van de sociale dynamiek in de klas. Dit speelt vooral in het voortgezet onderwijs. Het is onduidelijk hoeveel kennis leraren en (vooral) bestuurders hebben over de veiligheid binnen de school en de verschillende aspecten van veiligheid op school.

Witte vlekken

Er is zeer weinig onderzoek uitgevoerd in Nederland naar de kennis die het onderwijsveld heeft over het thema veiligheid. Het is daarom moeilijk in te schatten welke kennis hier op scholen écht over is. In de evaluatie van de Wet Veiligheid op School is gesproken met bestuurders, schoolleiders en docenten, waaruit naar voren kwam dat er kennis is over de wetgeving, maar vaak niet in detail.

3.6 Preventiemaatregelen in het onderwijsveld

Conclusies

In Nederland bestaat grote onduidelijkheid over de effectieve aanpak van pesten door scholen. Er zijn tientallen programma's met als doel het terugdringen van pesten op scholen, maar in de meeste gevallen is niet getoetst of deze werkzaam zijn. Uit onderzoek naar een aantal programma's blijkt dat deze kunnen bijdragen aan het verminderen van pesten of gedragsproblemen in het primair onderwijs. Er wordt ook geconstateerd dat universele programma's in de onderwijspraktijk meestal slechts gedeeltelijk worden uitgevoerd, ook als scholen zelf hebben gekozen voor dat programma. Ook is onduidelijk welke elementen uit de programma's werkzaam zijn. Uit hetzelfde onderzoek blijkt dat pesten in het voortgezet en het speciaal onderwijs een groot probleem is dat nog niet is opgelost. In het voortgezet onderwijs is het tegengaan van pesten complexer door verschillende omstandigheden, zoals de grotere schaal van scholen, het voortdurende wisselen van docenten voor de klas, de gevoeligheid van de leerlingen voor evaluatie door leeftijdgenoten en de mate waarin pesten buiten het zicht van de docenten via sociale media gebeurt.

Witte vlekken

Uit de literatuur blijkt dat er nauwelijks effectieve interventies zijn die pesten verminderen in het voortgezet onderwijs en in het speciaal onderwijs. Verder is onvoldoende bekend wat werkzame elementen zijn in interventies die effectief zijn. Ook is onvoldoende bekend waarom universele interventies vaak slechts gedeeltelijk worden toegepast in de onderwijspraktijk.

3.7 Gevolgen van veiligheidsproblematiek

Conclusies

Leerlingen die zich veilig en geaccepteerd voelen, zijn meer gemotiveerd om te leren en meer betrokken bij de school. Leerlingen die op school gepest worden, lopen een groot risico op psychische klachten, ook jaren later. Leerlingen presteren beter wanneer zij zich veilig voelen. Als leerlingen een gevoel van onveiligheid hebben op school, kan dit leiden tot verminderde leerprestaties.

Docenten hebben meer kans op een burn-out wanneer hun werkomgeving niet veilig is. Ook slechtere relaties tussen de leraar en leerlingen houden hiermee verband. Ook op hogescholen en universiteiten kan een onveilige werksfeer tot psychische of fysieke problemen bij personeel leiden.

Literatuur

- Aldridge, J.M., McChesney, K., & Afari, E. (2020). Associations between school climate and student life satisfaction: resilience and bullying as mediating factors. *Learning Environments Research*, 23, 129-150. <https://doi.org/10.1007/s10984-019-09296-9>
- Atteberry-Ash, B., Kattari, S.K., Speer, S.R., Guz, S., & Kattari, L. (2019). School safety experiences of high school youth across sexual orientation and gender identity. *Children and Youth Services Review*, 104. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.104403>
- Bosma, B. (2019). *SURFaudit benchmark 2019 – rapport*. Utrecht: SURF
- Bradshaw, C.P., Sawyer, A.L., & O'Brennan, L.M. (2007). Bullying and peer victimization at school: Perceptual differences between students and school staff. *School psychology review*, 36 (3), 361-382.
- Burns, E.A., Fogelgarn, F., Billett, P. (2020). Teacher-targeted bullying and harassment in Australian schools: a challenge to teacher wellbeing. *British Journal of Sociology of Education*, 41(1), 523-538. <https://doi.org/10.1080/01425692.2020.1755227>
- Calvo-Morata, A., Alonso-Fernández, C., Freire, M., Martínez-Ortiz, I., & Fernández-Manjón, B. (2020). Serious games to prevent and detect bullying and cyberbullying: A systematic serious games and literature review. *Computers & Education*, 157, 103958.
- COT (2021). *Risico- en Dreigingsbeeld Hoger Onderwijs 2021*. Rotterdam: COT.
- Coyle, H.E. (2008). School Culture Benchmarks. *Journal of School Violence*, 7 (2), 105-122.
- Evangelio, C., Rodríguez-González, P., Fernández-Río, J., & Gonzalez-Villora, S. (2022). Cyberbullying in elementary and middle school students: A systematic review. *Computers & Education*, 176. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2021.104356>
- FNV., VAWO., & TOTTA. (2019). *Sociale Veiligheid van Medewerkers op Universiteiten, onderzoeksresultaten*. Utrecht: FNV.
- Gendron, B.P., Williams, K.R., & Guerra, N.G. (2011). An Analysis of Bullying Among Students Within Schools: Estimating the Effects of Individual Normative Beliefs, Self-Esteem, and School Climate. *Journal of School Violence*, 10(2), 150-164. <https://doi.org/10.1080/15388220.2010.539166>
- GGD Hollands Midden. (2020). *Sociale Veiligheid in onderwijs en kinderopvang*. GGD Hollands Midden. Geraadpleegd op 17 februari 2022. Verkregen van <https://scholenopdekaart.nl/api/v1/bijlage/24642/bb61ebf6-2778-4a6a-ac95-7b8c1866c797/>
- Gini, G., & Pozzoli, T. (2009). Association between bullying and psychosomatic problems: A meta-analysis. *Pediatrics*, 123, 1059-1065.
- Gower, A.L., Forster, M., Gloppen, K., Johnson, A.Z., Eisenberg, M.E., Connett, J.E., & Borowsky, I.W. (2018). School practices to foster LGBT-supportive climate: Associations with adolescent bullying involvement. *Prevention Science*, 19, 813-821.
- Grayson, J.L., & Alvarez, H.K. (2008). School climate factors relating to teacher burnout: A mediator model. *Teaching and Teacher Education*, 24, 1349-1363. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2007.06.005>
- Henry, D.B., Farrell, A.D., Schoeny, M.E., Tolan, P.H., & Dymnicki, A.B. (2011). Influence of school-level variables on aggression and associated attitudes of middle school students. *Journal of School Psychology*, 49(5), 481-503. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2011.04.007>
- Hofland, A., Geertsma, A., & Kans, K., m.m.v. Bijman, D., Cuppen, J., Koning, I., & Wagemakers, S. (2018). Monitor Sociale Veiligheid in de mbo-sector 2017-2018. *Deel 2: Medewerkers*. 's-Hertogenbosch: ECBO i.s.m. MBO Raad.

- Inspectie van het Onderwijs (2021a). *Binnen zonder kloppen, digitale weerbaarheid in het hoger onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs. (2021b). *Meldingen Vertrouwensinspecteurs in het Onderwijs, schooljaar 2020/2021*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2021c). *Onderzoek naar sociale veiligheid in het hoger onderwijs*. Inspectie van het Onderwijs. Geraadpleegd op 10 februari 2022. Verkregen van: <https://www.onderwijsinspectie.nl/actueel/nieuws/2021/06/03/onderzoek-naar-sociale-veiligheid-in-het-hoger-onderwijs>
- Jacobson, G., Riesch, S.K., Temkin, B.M., Kedrowski, K.M., & Kluba, N. (2011). Students Feeling Unsafe in School: Fifth Graders' Experiences. *Journal of School Nursing, 27*(2), 149-159. <https://doi.org/10.1177%2F1059840510386612>
- Johansson, S., & Englund, G. (2021). Cyberbullying and its relationship with physical, verbal, and relational bullying: a structural equation modelling approach. *Educational Psychology, 41*(3), 320-337. <https://doi.org/10.1080/01443410.2020.1769033>
- Kans, K., Toly, R. van., & Koning, I. (2018). *Monitor Sociale Veiligheid 2017-2018 – Stand van zaken over sociale veiligheid in het mbo*. 's-Hertogenbosch: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.
- Kennisnet., SURF., & saMBO-ICT. (2020). *Benchmark informatiebeveiliging, privacy en examinering in het mbo 2020*. Zoetermeer: Kennisnet.
- Kõiv, K. (2015). Changes over a ten-year interval in the prevalence of teacher targeted bullying. *Procedia – Social and Behavioral Sciences, 171*, 126-133. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.098>
- Kosciw, J.G., Palmer, N.A., Kull, R.M., & Greytak, E.A. (2013). The Effect of Negative School Climate on Academic Outcomes for LGBT Youth and the Role of In School Supports. *Journal of School Violence, 12*(1), 45-63. <https://doi.org/10.1080/15388220.2012.732546>
- Lacoe, J. (2016). Too Scared to Learn? The Academic Consequences of Feeling Unsafe in the Classroom. *Urban Education, 55*(10), 1385-1418. <https://doi.org/10.1177%2F0042085916674059>
- Lee, J., Hong, J.S., Resko, S.M., & Tripodi, S.J. (2018). Face-to-Face Bullying, Cyberbullying, and Multiple Forms of Substance Use Among School-Age Adolescents in the USA. *School Mental Health, 10*, 12-25. <https://doi.org/10.1007/s12310-017-9231-6>
- MBO Raad. (2021). *Integrale veiligheid: vier pijlers*. MBO Raad. Geraadpleegd op 10 februari 2022. Verkregen van <https://www.scribbr.nl/bronnengenerator/apa/>
- McVie, S. (2014). The Impact of Bullying Perpetration and Victimization on Later Violence and Psychological Distress: A Study of Resilience Among a Scottish Youth Cohort. *Journal of School Violence, 13*(1), 39-58. <https://doi.org/10.1080/15388220.2013.841586>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2018). *Zijn basisscholen verplicht incidenten, zoals pestincidenten of kleine valpartijen te registreren en te rapporteren aan ouders?*. Inspectie van het Onderwijs. Geraadpleegd op 10 februari 2022. Verkregen van <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/leraren/vraag-en-antwoord/zijn-wij-verplicht-incidenten-zoals-pestincidenten-of-kleine-valpartijen-te-registreren-en-te-rapporteren-aan-ouders>
- Mooij, T., & Wit, W de. (2009). *Definities van incidenten in het onderwijs*. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit.
- Naezer, M., Brink, M van den., Bonschop, Y. (2019). Harassment in Dutch academia. Utrecht: Landelijk Netwerk Vrouwelijke Hoogleraren.
- Nelen, W., Wit, W. de., Golbach, M., Druten, L. van., Deen, D., & Scholte, R. (2018). *Sociale veiligheid in en rond scholen*. Nijmegen: Praktikon.

- Nieuwboer, A., & Tuijl, C. van. (2017). Relaties in de klas: een multi-level onderzoek naar voor- spellers van de leerkracht-leerling relatie en peer relaties op individueel en klasniveau. *Peda- gogische Studiën*, 94, 1-24.
- Orobio de Castro, B., et al. (2018). *Wat werkt tegen pesten? Effectiviteit van kansrijke pro- gramma's tegen pesten in de Nederlandse onderwijspraktijk*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Osterman, K. F. (2000). Students' need for belonging in the school community. *Review of educa- tional research*, 70, 323-367.
- PO-Raad. (2021). *Monitoring sociale veiligheid in schooljaar 2020-2021 weer verplicht*. PO-Raad. Geraadpleegd op 10 februari 2022. Verkregen van <https://www.poraad.nl/nieuws-en-achter- gronden/monitoring-sociale-veiligheid-in-schooljaar-2020-2021-weer-verplicht>
- PO-Raad. (2013). *Wetsvoorstel incidentenregistratie ingetrokken*. PO-Raad. Geraadpleegd op 10 februari 2022. Verkregen van <https://www.poraad.nl/nieuws-en-achtergronden/wetsvoorstel- incidentenregistratie-ingetrokken>
- Pronk, J., Jongejan, W., Bosma, T., & Goei, S.L. (2020). *Eindrapportage Competentieversterking van Docenten met PestPlotter en Lesson Study: Samenwerken aan Sociale Veiligheid in de Klas*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.
- Reitsma, M., & Mulder, J. (2011). *Veiligheid op school, het gebruik van herstelrecht op drie vo scholen in Nederland*. Helvoirt: KPC Groep.
- Roo, M. de, Aalst, D.A.E. van, Vries, E. de, Kaufman, T.M.L., & Huitsing, G. (2020). Het belang van de schoolcultuur bij het voorkomen en aanpakken van pesten: verschillen tussen het ba- sis- en voortgezet onderwijs. *Remediaal*, 2-3, 48-52.
- Scholte, R., Nelen, W., Wit, W. de, & Kroes, G. (2016). *Sociale veiligheid in en rond scholen*. Nijmegen: Praktikon.
- Scholte, R., Nelen, W., & Helm, P van der. (2019). *Leerkrachten en pesten: waarneming en de rol van de eigen ervaringen*. Nijmegen: Radboud Universiteit en Praktikon.
- Slob, A. (2021). Beleidsreactie Evaluatie Wet veiligheid op school [kamerbrief]. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/11/11/beleidsreactie-evalu- atie-wet-veiligheid-op-school#:~:text=hier%3A%20Home%20Documenten-,Kamer- brief%20met%20beleidsreactie%20Evaluatie%20Wet%20veiligheid%20op%20school,aan- bevelingen%20en%20geeft%20zijn%20beleidsreactie>.
- Smith, P. K. (2010). Bullying in primary and secondary schools: psychological and organizational comparisons. In S. R. Jimerson, S. M. Swearer, & D. L. Espelage (Eds.), *Handbook of bullying in schools: An international perspective* (pp. 137–150). New York: Routledge.
- Stichting School & Veiligheid. (2021). *Incidentenregistratie op school*. Stichting School en Veilig- heid. Geraadpleegd op 10 februari 2022. Verkregen van <https://www.schoolenveilig- heid.nl/kennisbank/incidentenregistratie-op-school/>
- SURF. (2021). *Cyberdreigingsbeeld 2020-2021 Onderwijs en Onderzoek*. Utrecht: SURF.
- Ttofi, M.M., & Farrington, D.P. (2011). Effectiveness of school-based programs to reduce bullying: A systematic and meta-analytic review. *Journal of Experimental Criminology*, 7 (1), 27-56.
- Universiteiten van Nederland. (2019). *Sociale veiligheid binnen onze universiteiten: voor een vei- lige, open en respectvolle sector*. Universiteiten van Nederland. Geraadpleegd op 10 februari 2022. Verkregen van https://www.universiteitenvannederland.nl/nl_NL/nieuws.html/nieuwsbe- richt/512
- Van Toly, R., Bijman, D., & Kans, K., m.m.v. Wagemakers, S., Geertsma, A., Hofland, A., Cop- pens, K., Cuppen, J., & Koning, I. (2018). *Monitor Sociale Veiligheid in de mbo-sector 2017- 2018. Deel 1: Studenten*. 's-Hertogenbosch: ECBO i.s.m. MBO Raad.

- Veenstra, R., Lindenberg, S., Huitsing, G., Sainio, M., & Salmivalli, C. (2014). The role of teachers in bullying: The relation between antibullying attitudes, efficacy, and efforts to reduce bullying. *Journal of Educational Psychology, 106* (4), 1135-1143.
- Veiligheid.nl. (z.d.). *Fysieke veiligheid op scholen*. Veiligheid.nl. Geraadpleegd op 10 februari 2022. Verkregen van <https://www.veiligheid.nl/kinderveiligheid/professionals/scholen/fysieke-veiligheid>
- Veiligheid.nl. (z.d.). *Sociale veiligheid op scholen*. Veiligheid.nl. Geraadpleegd op 10 februari 2022. Verkregen van <https://www.veiligheid.nl/kinderveiligheid/professionals/scholen/sociale-veiligheid>
- Verus. (2020). *Zo worden toekomstige leraren opgeleid om sociale veiligheid in de klas te waarborgen*. Vereniging voor katholiek en christelijk onderwijs. Geraadpleegd op 14 februari 2022. Verkregen van <https://www.verus.nl/actueel/nieuws/zo-worden-toekomstige-leraren-opgeleid-om-sociale-veiligheid-in-de-klas-te-waarborgen>
- VOION. (z.d.a). *Veilig en vitaal werken | Incidentenregistratie*. VOION. Geraadpleegd op 10 februari 2022. Verkregen van <https://www.voion.nl/veilig-en-vitaal-werken/sociale-veiligheid/sociale-veiligheid/incidentenregistratie/>
- VOION. (z.d.b). *Wettelijk kader sociale veiligheid*. VOION. Geraadpleegd op 10 februari 2022. Verkregen van <https://www.voion.nl/veilig-en-vitaal-werken/sociale-veiligheid/sociale-veiligheid/wettelijk-kader-sociale-veiligheid/>
- VO-Raad. (2021). *Meldplicht voor scholen na hack*. VO-Raad. Geraadpleegd op 10 februari 2022. Verkregen van <https://www.vo-raad.nl/nieuws/meldplicht-voor-scholen-na-hack>
- Vreeman, R.C., & Carroll, A.E. (2007). A systematic review of school-based interventions to prevent bullying. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine, 161* (1), 78-88.
- Waasdorp, T.E., Pas, E.T., O'Brennan, L.M., & Bradshaw, C.P. (2011). A Multilevel Perspective on the Climate of Bullying: Discrepancies Among Students, School Staff, and Parents. *Journal of School Violence, 10*(2), 115-132. <https://doi.org/10.1080/15388220.2010.539164>
- Wartenbergh-Cras, F., Bendig-Jacobs, J., & Valk, I van der. (2021). *Evaluatie Wet Veiligheid op School Eindrapportage*. Arnhem: MOOZ.
- Yeager, D.S., Fong, C.J., Lee, H.Y., & Espelage, D.L. (2015). Declines in efficacy of anti-bullying programs among older adolescents: Theory and a three-level meta-analysis. *Journal of Applied Developmental Psychology, 37*, 36-51.

